

TARTU ÜLIKOOL

Usuteaduskond

Religiooniuringute ja teoloogia õppekava

Elar Vahter

(L)AVASTADES KATARSIST

Magistriprojekt

Juhendaja: Meelis Friedenthal PhD

TARTU 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TÖÖ TEOREETILINE KONTSEPTSIOON	5
1.1. Materjali valik	5
1.2. Katarsise mõiste	6
1.3. Kultuuri- ja teatritegelased katarsisest	9
1.4. Metodoloogia - hermeneutiline ring	11
2. REFLEKTSIOON	15
2.1. Ettevalmistav periood ja esimene lugemine	15
2.2. Prooviperiood	18
2.3. Esietenduse eelne periood	20
2.4. Tulemused ja järeldused	24
2.4.1. Kokkuvõtte tulemustest ja järeldustest	26
KOKKUVÕTE	27
BIBLIOGRAAFIA	29
DIRECTING/DETECTING CATHARSIS	30
LISAD	31
Lisa 1. I vaatuse lavapildid	31
Lisa 2. II vaatuse lavapildid	35
Lisa 3. Proovipäevik	37
Lisa 4. Töö proovisaalis	59

SISSEJUHATUS

Kunsti eesmärk on minu hinnangul pakkuda vaatajale, kogejale elamus, läbi mille toimub inimeses valgustumine, millegi kogemine täiesti uuel viisil, mis võib pädida teatava kirgastumisega, mida Aristoteles (1982) on kirjeldanud kui katartilist kogemust e katarsist (katarsis <kr *katharsis*, hinge puhastav elamus; õilistumine ja puhastumine elamuste läbi). Teisisõnu, kunstil on võime viia vaataja teadvus teisenenud seisundisse, mille üheks põhiliseks tunnuseks on Roland Fischeri (1971) sõnul subjektiivne piiride kadumine mina ja mittemina vahelt. See on kõiksusega ühtekuuluvuse kogemus, mis subjektiivselt väljub tavapärase aegruumi kogemusest.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida taolise kogemuse pakkumise võimalikkust seestpoolt vaadatuna, tegijate endi poolt “kontrollitud” tegevuste kaudu, ühe teatrilavastuse idee-tasandist kuni esietenduseni välja. Lavastuseks sai Juhan Smuuli “Lea”, mis esietendus 19. veebruaril 2022 Kuressaare Teatris. Lavastuse loomingulisse meeskonda kuulusid käesoleva töö autor, lavastaja Elar Vahter, lavastusdramaturg Sven Karja, kunstnik Karmo Mende, helilooja Marianna Liik, videokunstnik Ave Palm ja liikumisjuht Aare Rander (lisaks lavatagused jõud valgus/helitehnik Tarmo Matt ja lavameister Silver Õun). Antud lavastusprotsessi eesmärgiks oli aru saada, kas on üldse võimalik teadlikult lavastada katartilist elamust, ja kui on, siis kui palju saame tegijatena ära teha, et etenduse ajal või sellest väljudes kogeks võimalik vaataja katarsist. Keskne küsimus on seega, kui lähedale saab vaatajale katarsise lävepaku tuua, et selle kogemise tõenäosus viia maksimumini ning kas ja kuidas on üldse võimalik tehniliselt ja teoreetiliselt taolist süsteemi üles ehitada.

Kunstiteose mõjul saadud katarsise puhul on teatavasti tegemist äärmiselt subjektiivse kogemusega, seepärast on keeruline ennast mingite konkreetsete teooriatega siduda, sest praktiliselt igal kunstnikul on sellest oma arusaam. Eesti teatrikunstnik ja lavastaja Ene-Liis Semper on väitnud vestluses Kanuti Gildi SAALi juhi Priit Rauaga, et tema arvates:

“On katarsis pigem suur selginemine. Seda selginemist, mil eesriie sinu eksistentsilt eest tõmmatakse, nimetangi ma ülevaks, kuid see pole seotud lootuse, rõõmu ja õnnetundega. Tegemist on hetkega, milles sa tajud rohkemat, kui suudaksid tajuda ilma peegelduseta, mille katarsis sinus tekitab. Lootus ja õnn ja rõõm – neid saab ka maitsvast toidust või ilusatest värvilistest vidinatest, mis mõjuvad esteetiliselt plaanis ju väga vahvate ja positiivsetena.” (Raud, 2016)

Töö käigus proovitakse leida üks kompaktsem teoreetiline seletus katarsisest e katartilisest kogemusest, selle tunnused ära kaardistada ja üritada neid kuni prooviprotsessi lõpuni maksimaalselt täita, mille summana võiks ideaalis esietenduse jooksul kogeda katarsist. Põhiküsimuseks on seega, kas ja kuidas oleks võimalik tegijatel võimalikule vaatajale pakkuda võimalikult suure tõenäosusega saavutatav katartiline elamus ja hiljem vastavalt meie väga subjektiivsetele uurimistulemustele, mida katarsise kogemus kahtlemata on, anda vastus, kas meie protsessis saadud tulemuste põhjal on võimalik taolist kunstiülest hingepuhastust katarsise näol mingilgi viisil tegijate poolt vaatajale kindlustada? Selleks jälgib töö autor ehk lavastaja protsessi igat liigutust vaatajana, pidades proovipäevikut ja fikseerides iga muudatuse. Teisisõnu on lavastaja käesolevas protsessis esimene vaataja, kehastudes proovide käigus võimalikuks pealtvaatajaks, andes seeläbi hinnangu, kas näitlejate sooritus ja lavastusprotsess tervikuna liigub ühtse koherentse terviku suunas, mis lõppkokkuvõttes saavutab mõju, mis võiks tekitada võimalikus vaatajas, katartilise elamuse.

Töö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis põhjendatakse, miks langes valik just sellele näidendile, avatakse katarsise mõiste ja jagatakse kultuuri- ja teatritegelaste mõtteid katarsisest ning uurimismetodoloogia selgitusi.

Teises peatükis kirjeldatakse ja analüüsitakse lavastusprotsessi ettevalmistavat perioodi ja esimest lugemist, prooviperioodi ja esietenduse eelset perioodi ning jõutakse tulemuste ja järeldusteni.

Autor tänab kõiki, kes aitasid kaasa töö valmimisele. Eriti tänab töö autor juhendajat kaasprofessor Meelis Friedenthali ja "Lea" lavastusmeeskonda.

1. TÖÖ TEOREETILINE KONTSEPTSIOON

1.1. Materjali valik

Lähtudes katarsise mõiste olemusest ja tuginedes selle tunde võimalikele teoreetilistele kirjeldustele ning püüeldes seejuures teatava “universaalse” inimesele loomuomase üleva tunde poole, mis oleks ülekantav enamike inimeste emotsionaalsesse tundevälja, sai mindud materjali otsingutele, mille potentsiaal viitaks teoreetilisele võimalusele ehitada üles lavastus, mille stseenide areng kulmineeruks võimaliku katarsisega.

Töö autori jaoks osutus üheks võimalikuks variandiks Juhan Smuuli “Lea”. Tegemist on Eesti kirjandusloo kontekstis krestomaatilise teosega. Smuul on suutnud põimida pealtnäha naiivsesse armastusloosse kõik inimeseks olemise põhihoovused: armastus, mis õnnistab ja teeb maapealsest elust paradiisi, tekitades inimeses ammendamatu vulkaanilise jõu ning mille purunemine viib ta üksindusse ja polaarööde halastamatusse kõledusse, kus endine “unistuste” elu sirab kättesaamatu tähistaevana pea kohal. See kosmiline külmus ei mahu aga väikese inimese hingeruumi piiridesse ning päädib suitsiidiga. Usust abi otsimine, jumala leidmine, tema salgamine, jumalas pettumine, mis kulmineerub mõne tegelase jaoks ateismiga. Riigivõimu kiire vahetumine, mis muudab inimeste iseloomu mustast valgeks ning selle eetose kõrval muutub inimelu väärtus kaunis olematuks; paralleelselt tuleb viimase kaasproduktina kaasa vabaduse teema: tegelased ihkavad vabaduse järele, unistades võimuloleva korra lõpust. Need kõik on teemad, mis mõjutavad inimelusid emotsionaalselt kõige enam ja lähevad korda nii üksikindiviidi, kogukonna kui ühiskonna tasandil. Tegemist on emotsioonidega, milles satuvad vastakuti erinevad maailmavaated ja mis on algatanud läbi ajaloo terveid kultuurirevolutsioone.

Smuuli “Lea” sisaldab endas minu arvates katartilise kogemuse potentsiaali ja tekkis huvi katsetada, kas seda materjali lavale tuues ja katarsise fenomeni teoreetilist mõistestikku kasutades on võimalik pakkuda teatrivaatajale katarsislik st meeliülendav ja hinge puhastav kogemus. Teisisõnu, töö autorit huvitab, kas lavastajana lavastust

tehes ja teadlikult katarsise fenomeni teoreetilist kirjeldust aluseks võttes on võimalik vaatajale pakkuda etenduse kaudu meeliülendav ja hinge puhastav kogemus. Kas ja kuidas toimib/töötab katartilise elamuse teoreetiline võimalikkus praktikas, kui tegija otsustab, et kunstiteose eesmärgiks on - ei rohkem ega vähem kui katarsis. Kas tegemist on teooriaga, mis allub praktikale, ja mille kaudu on võimalik pakkuda vaatajale suurem võimalus katarsise kogemiseks?

Kui muidu tehakse teatris proove selleks, et "tuleks välja" või seni kuni lavastaja intuiitiivselt leiab, et nüüd on "valmis", siis käesoleva lavastuse kontekstis tähendab "valmis" seda, kui tuleb välja ja kui tekib katarsis või katarsise võimalus on maksimaalselt tabatud. Reegel - lavastaja intuitsioon esimese vaatajana - jääb muidugi kehtima, aga paralleelselt intuitsiooniga püüab ta tabada ja aimata katarsise teooriast leitavaid vihjeid, mida on võimalik jälgida ja täita. Selleks peab töö autor lavastajana proovipäevikut, kus fikseeritakse kõik proovis toimunud muutused ja nende põhjused. Töö autor dokumenteerib proovisündmusi, läbi mille püüdleb teadlikult katarsise tunde poole. Töö autor kasutab lavastusprotsessi analüüsiks hermeneutilise ringi meetodit, läbi mille analüüsitakse kõiki suuremaid lavastuse komponente ja nende koosmõju - tekst, muusika, lavakujundus, valgus.

1.2. Katarsise mõiste

Katarsist on kirjeldatud paljudel eri viisidel, mis üldjoontes on kõik sarnased, erinedes üksteisest ainult pisinüanssides. Need on kirjeldused, mis viitavad kogemusele, mis mõningate religiooniuurijate, näiteks Oatesi (Oates, 1973) seisukohalt kategoriseerub omakorda pigem müstiliseks kogemuseks, mida on iseloomustatud viiel erineval viisil: Esiteks - kogemus, mida nimetatakse loomulikuks müstikaks, see tähendab kogemuslike piiride kadumist mina ja ümbritseva keskkonna vahel. Teiseks - mina ühtesulatav müstika, mis on iseloomulik pigem idamaisele müstikale. Viimase märgiks on oma minast vabanemine, kõiksuse jaatamine ja sellega ühte sulamine. Kolmandaks - platooniline müstika, milles kõiksuse kogemus saavutatakse kehalisi aistinguid taandavate vaimsete praktikate kaudu. Neljandaks - kristlik müstika. Viidendaks -

kõrgema jõu tähenduslikku kohalolu igapäevaelus. Kokkuvõtvalt - müstiline kogemus on tee, milles katarsise kaudu hing justkui vabaneb kehalisest ja kohtub jumalaga.

Näidetena toob töö autor välja mõned levinumad arusaamad ja seletused katarsise olemusest, tema avaldumisest ja mõjust kogejale. Eelkõige keskendub käesolev töö katarsisele, mis on ülendav ja religioosena tõlgendatav kogemus ning see avaldub inimeses läbi kunstiteose saadud kogemuse. Andrew Parkeri ja Eve Kosofsky Sedgwicki (1995) koostatud raamatus “Performativity and Performance”, kus analüüsitakse ja kirjeldatakse katartilise elamuse erinevaid külgi, antakse katarsisele neli peamist tähendust, mis võivad omakorda erinevates suhetes varieeruda. Esimesena tuuakse välja puhastamine kui selline või millegi rituaalne “puhastamine”. Teisena tuuakse välja hinge “puhastumine” läbi muusika ja loitsimise. Kolmandana tuuakse välja meditsiinile puhastus, see tähendab kehasisene puhastus (soolte puhastus, kõhulahtisus). Neljandana tuuakse välja õilistumine ja puhastumine läbi elamuste, mille äratav pealtvaatajas kunstiteos.

Mõiste ajaloolise taustana oleks paslik välja tuua Anne Lille (2004) koostatud “Tragöödialeksikonis” esitatud katarsise mõiste seletus, mis toetub täielikult Artistotelese “Luulekunstist” leitavatele vihjetele, ning mille olemust on lahti seletatud järgnevalt:

“KATARSIS (kr. *katharsis*, katartiline, *Kathartikos*) - puhastumine nii religioosnes, emotsionaalses kui ka kehalises mõttes; mõiste, mis tähistab kunsti õilistavat mõju. Katarsise kaudu määratleb Aristoteles tragöödia mõju: KAASTUNDE ja HIRMU kaudu kutsub see esile tunnete puhastumise (*Poetika* 6.1449b26-27). Katarsise mõiste seob vastuolulist tunnet, kannatust ja naudingut, eeldades, et teatud tingimustel võivad ka kannatused naudingut pakkuda. Aristoteles polemiseerib Platoniga, kelle järgi kaastunne kui nõrkuse tunnus ja hirm kui vapruse puudumine on igal juhul kahjulikud ja nende tunnete tekkimist peab vältima, mitte esile kutsuma. See on ka põhjus, miks Platoni järgi pole tragöödia (ja mimeetilisel kunstil üldse) kohta ideaalses riigikorralduses - elu ise mitte selle jäljendamine peab olema eeskujuks (*Pol.* 10.605c-606e, *Nom.* 7.817b) Aristotelese järgi ei ole emotsioonid ja *PATHOS* paratamatult halvad, sest neid saab suunata. Katarsise meditsiiniline interpretatsioon võtab aluseks

tunnete ja EETOSE seose kehavedelike tasakaaluga (eriti sapi ja musta sapi mõju, mille tulemuseks on *melancholia*). Kuna aga meditsiiniliselt ei toimunud puhastumine homöopaatia põhimõttel (e sama kaudu), siis on see antud seletuse nõrgaks kohaks. Katarsisest räägib Aristoteles ka muusika mõju puhul (Pol. 7.41341b39-1342a30), kirjeldades selle erinevaid liike. Siin seostub katartiline mõju tunnetega, eristudes sellega kasvatuslikust mõjust ja ka meelelahutuslikust toimest pingest vabanemisel. Muusika mõjul tekkival kaastundel ja hirmul on sarnasust religioosse ekstaasiga, sest mõlemad erutavad ja ärritavad hinge. Katarsise järel tekib meeldiv kergendustunne, pakkudes kahjutut lõbu. sedalaadi kergendust pakub ka võistluste ja vaatamängude jälgimine, kuid seda on vaja esmajoones lihtsatele ja harimatutele inimestele, kellel hinge üle valitsevad kehalised SEADUMUSED (naudingut pakub see, mis läheb kokku inimese füüsilise olemusega ja seda peab vaatamängude mõju juures arvestama). Kaastunne ja hirm tähendavad küll hingenõrkust, kuid katarsis on vahend sellest ülesaamiseks. Siit tuleneb tragöödia positiivne mõju. Praegusaja kasutust on mõjutanud S. Freudi käsitlus katarsisest kui teadvustamata ja teadvusest väljatõrjutud sündmuste taasläbielamisest ja kui vahendist, mille abil on võimalik vabaneda haiguslikest (neurootilistest) sümptomitest. Freudi varasema teooria kohaselt piisas traumeeriva, kuid teadvusest väljatõrjutud sündmusest teadlikuks saamisest, et selle sündmuse emotsionaalsest mõjust vabaneda. Sublimatsioonimõistel (s.o esmaste tungide muundumine õilsamateks tegevusteks, näiteks kunstiks ja kirjanduseks), ei ole otsest seost katarsisega.” (Lill, 2004)

Teatriuurija Kristel Nõlvak (2006) leiab oma artiklis “Katarsis - vakatus või karje?” kokkuvõtvalt, et katarsis tähendab otsesõnu puhastust, satori mõistmist, teadlikuks saamist (budistlikus terminoloogias valgustust, kirkastust). Mõlemad on hetkelise kestvuse, aga tugeva järelmõjuga, ja neid kogetakse elu jooksul korduvalt. Katarsis seostub eelkõige kunstist saadava tugeva elamusega, mis justkui oleks kättesaadav kõigile ega nõuaks eelnevat ettevalmistust.

1.3. Kultuuri- ja teatritegelased katarsisest

Juba Aristotelesest alates on peetud teatrit kohaks, mille kõrgeim eesmärk on katarsis. See seisukoht on käibiv tänapäevani. Paljud teatriuurijad, eesotsas ühe kaasaja juhtivama teatri- ja etenduskunstide uurijaga Philip Auslanderiga (1997), on leidnud, et teater on selgelt eriline koht, mis kindlasti toetab katarsise võimalikkust.

Ülimalt afektiivsete tunnetega tegelevat teatrit on nimetatud ka “pühaks teatriks”, “Püha teatri” mõiste lõi maailmakuulus lavastaja ja teatriuendaja Peter Brook (1969) selleks, et kirjeldada etendust, mis püüdleb nähtamatu, immateriaalse kommunikatsiooni poole, universaalse kogemuse suunas: “hoovused, mis mõjutavad meie elusid,” “reaalsus, mis on sügavam, kui kõige täielikum kogemus päriselust”.

“Püha teater” võib olla oma erivormidelt klassikalise tragöödia tänapäevane võrdpilt, sellepärast, et see tegeleb avalikult ja otseselt vaatajate juhtimisega afektiivsesse seisundisse, mis peaks jõudma katarsiseni. (Innes, 1981)

Järgnevalt toob töö autor välja mõned tsitaadid eesti kultuuritegelastelt, kes on katarsise üle mõtisklenud. Margus Mikomägi (2006) usutles Theatrumi kunstilist juhti Lembit Petersoni:

“Ma mõtlesin enne me kohtumist sõnale „katarsis”, see tähendab ju puhastumist. Inimene pärast etenduse, filmi vaatamist peaks saama “katarsise” osaliseks. Teisest küljest on teatrietendus nii või teisiti illusioon. Kas ka puhastus on sellisel juhul illusioon?”

Kui see puhastus, mis me teatrist saame, võib olla illusioon ... Aga ma ütlen „kui”, teater ise põhineb ka ju kuide peal, fantaasial ja kujutlustel. Kas on olemas kusagil ka tõelist puhastumist? Mis osa teatril selles on, kui see olemas on, kas inimene piirdubki ainult illusoorse puhastusega või aitab see tal samm-sammult jõuda tõe lähemale ...

Ma tahaks loota, et Theatrum on sfäär, teater, millest läbi käies sa saad aja maha võtta ja mingite asjade üle mõtiskleda. Saades aru, et inimesed laval peegeldavad inimeste vahelisi suhteid, mingeid tegevusi, mingeid tundmusi,

kirgi – kujutavad inimese hingeelu, mida vaadeldes, milles oma kujutluse ja mänguga osaledes saad sa ise puudutada tõsiseid asju. Ja siis teha oma elu jaoks vastavad järeldused.”

Tulles tagasi eelpool mainitud lavastaja ja teatrikunstniku Ene-Liis Semperi (Raud, 2016) arusaama juurde katarsisest:

“Kunagi väideti, et kunstiteose ülimaks eesmärgiks on pakkuda katarsist ja ma arvan endiselt nii. Kuid mis on katarsis? Katarsis tähendab avamist ja avanemist, eksistentsi uute kihtide paljastumist ning sellega kaasnevat totaalset selginemist. Lootust pakkuvad vidinad mätsivad aga kõik kinni, nad mitte ainult ei keeldu meile olulist näitamast, vaid peidavad selle ka ära ja ütlevad, et olulist polegi olemas. Lootus, õnn ja rõõm on taandatud praktilisteks kauplemisobjektideks, mis aitavad inimesel ajutiselt üle saada tema depressiivsusest ning viivad ta pidevalt tagasi kohta, kus ta tahaks kogu aeg ikka ja jälle olla ilma ühegi uue avanemiseta. Kunst teeb vastupidist. Mina mõistan katarsist kui tegelikkuse avamist kõige paremas ja ilusamas tähenduses, milles on nii palju kihte, et igas kihis jõuad sa kuhugi, kus sa pole varem olnud. Katartilises hetkes on väga palju kihte ning iga kihi avanedes - mis nõuab aega - saan ma vaatajana olla väga õnnelik. Tõde on muidugi alati üks ja sama, aga ilus on vaadata erinevaid kihte, kuidas seda näidatakse.”

Õigeusu kiriku preester ja Vox Clamantise laulja Sakarias Jaan Leppik (2017) avas oma mõtteid ajakirjale “Muusika” ise vestlust juhtides:

“Kas on midagi Vox Clamantise eri koosseisudele ühist, sõltumata lauljate ja aegade vahetumisest? Mulle endale on see asi üpris selge nüüd, kui olen saanud põgusalt koos töötada ja laulda ka nooremate lauljatega. Voxi on läbi aastate iseloomustanud isetu suutlikkus leida kompromisse ka kõige ärevamatel hetkedel: muusikas, logistikas, proovitöös, perspektiive seades. Selle kõige aluseks tundukse omakorda olevat sõnulseletamatu teadmine sellest, mida me korda saata tahame ja mille poole püüdleme. Minul näiteks vallandub selline teadmine mõne kontserdi järgsel kirkuse hetkel. Siis, kui ansambel on vaat et enese adumata teinud mingi vapustava esituse, millel ei ole enam

psühhosomaatilisi selgitusi. Mulle preestrina seostub see täiesti kirka jumalikkuse kogemusega. Julgen seda ka siin selles kontekstis välja öelda. Aga küllap me lauljad aduvad seda eri moodi ja seletavad eri sõnadega. Katarsis teatris ja katarsis muusikas on ikka seesama katarsis. Inimese puudutamine sellisel jõulisel viisil, mille kirjeldamiseks jääb inimkehtel sõnu puudu. Mäletan üht Arvo Pärdi “Virgencita” esitust Nantes’i “La Folle journey” kontserdil, kus ma, alles värskelt Setomaalt ansambliisse naasnuna polnud laulja rollis, vaid kuulajana saalis. No ma ei ole just eriti emotsionaalne romantik ja vanuski hoiab rohketes ahhetamistes tagasi, ent pärast selle laulu ettekannet oleksin tahtnud kõigile lauljatele kaela viskuda. Tolle saali eriti kuivas ja viledas akustikas lauldu ei olnud toona minule enam laul, vaid seisund.”

1.4. Metodoloogia - hermeneutiline ring

Käesolevas töös analüüsitava lavastuse aluseks on Juhan Smuuli näidend “Lea”, mille lavastusdramaturg ja töö autor Kuressaare teatri lavastuse tarbeks pisut ümber kirjutasid. Katarsise avaldumise ja lavastusprotsessi omavaheliste seoste analüüsiks kasutatakse hermeneutilise ringi meetodit, läbi mille analüüsitakse kõiki kesksemaid lavastuse komponente. Lavastust kui tervikut vaadeldakse kui ühte suurt teksti, mis osadeks võetuna koosneb paljudest eriliiki tekstidest, mis esinevad tervikus väga erinevates vormides. Lavastuse väiksemate osade ja terviku omavahelist suhet ning vastupidi, terviku ja väiksemate osade omavahelist suhet vaatlleb lavastaja kogu prooviprotsessi jooksul vaataja rollis olles, pidades seejuures proovipäevikut, fikseerides muudatusi ja nende põhjusi ning analüüsib saadud tulemusi hermeneutilise ringi meetodil, määrates nende sobivust tervikusse vastavalt lavastusele püstitatud eesmärgist. Aga mis on hermeneutiline ring ja kuidas seda käesolevas töös konkreetsemalt kasutatakse?

Religiooniuurijad Michael Stausberg ja Steven Engler (2011) on märkinud, et ükski tekst ei räägi ise iseenda eest ja ükski interpretatsioon ei saa olla mitte kunagi lõplik. Hermeneutilist lähenemist võiks metafoorselt nimetada ka kui lähenemist nähtusele läbi dialoogi, sest see eeldab lakkamatut arutlust otsija ja uuritava allikmaterjali vahel.

Hermeneutiline ring, teisisõnu, mõistmise ring, tähendab terviku tundmist selle osade kaudu ja terviku üksikosade tundmist terviku kaudu, mis tähendab, et millegi mõistmiseni ei jõuta ainult üksikosade uurimisel terviku poole liikudes, vaid tingimusel, et omatakse ka teatavat eelteadmist terviku kohta, mida uuritavad osad aitavad lähemalt määratleda. Printsibiina tähendab hermeneutiline lähenemine teksti uuesti ja uuesti lugemist, liikudes pidevalt selle osatekstide ja tervikteksti vahel, struktuuri ja tähenduste vahel, lugeja vaatevinkli ja teksti horisondi vahel ning teksti ja selle konteksti vahel. Sellised teksti uurimise meetodid ongi hermeneutilise ringi variatsioonid.

Käesoleva töö raames on uuritavaks tekstiks lavastus ja selle prooviprotsess. Lavastus jaguneb põhistseenideks (mahukamad dia- ja polüloogid) ning üleminekustseenideks (mahukamaid lõike sisse- ja väljajuhatavad osad). Stseenid omakorda koosnevad misanstseenidest ja verbaalsetest (üldiselt dialoogis) kõneldud tekstidest, mida laiendavad muusikaline- ja helikujundus, lavakujundus, videokujundus ning valguskujundus. Prooviprotsess jagatakse kolme suuremasse ajaliselt perioodi, milleks on ettevalmistav periood ja esimene lugemine, prooviperiood ja esietenduse eelne periood. Töö autor on teadlik, et käesolevas töös kasutatavat metodoloogiat võib käsitleda ka kui teatavat autoetnograafilist lähenemist tekstile.

Uuritava teksti (lavastuse) eesmärk saab olema katarsis ja selle võimalikkus - ehk teadlik liikumine katarsise suunal, vaadeldes selle allumist teooriale ja leides vastuse, kas ja kuidas on lavastajal võimalik teadlikult liikuda katartilise elamuse suunas ja kui lähedale saab lavastaja võimalikule vaatajale katarsise "lävepaku" tuua. Seejuures on siinkirjutaja üheaegselt nii tegija ehk lavastaja, kes püüab katartilist elamust luua ja ka esimene vaataja, kelle tõetunne saab määravaks katartilise elamuse olemasolu kinnitamisel. See tähendab, et lavastaja kehastub käesolevas protsessis esimeseks vaatajaks, andes seeläbi hinnangu, kas näitlejate sooritus ja lavastusprotsess tervikuna liigub ühtse koherentse terviku suunas, mis lõppkokkuvõttes saavutab mõju, mis tekitab võimalikus vaatajas, katartilise elamuse ehk katarsise.

Lavastust tehes peab keegi seda protsessi kõrvalt jälgima, kontrollima kõikide osaliste tegevust, andma juhiseid trupile ja loomingulisele meeskonnale, kuidas mingit loomingulist ideed edasi arendatakse ja mis suunas edasi liigutakse. Selle jaoks on olemas proovisaalis lavastaja, kellel on kunstiline idee ja taotlus saavutada mingi

erakordne vorm või sisuline kvaliteet. Erinevatel viisidel erinevates annustes jagab ta ideed oma meeskonnale, suunates neid liikuma samm-sammult talle sobiliku kunstilise terviku suunas, mille määratlemiseks on ainult temal, lavastajal, piisavad eelteadmised. Selleks, et lavastaja mõistaks lavale asetatud kunstilist tervikut, selle sisu ja vormi erikaalu ja lisaks mõistaks, kas tema kunstilised taotlused on saavutatud või mitte, peab ta väljuma lavastaja rollist ja astuma vaataja rolli nägemaks lavastust väljastpoolt, püüdes tajuda objektiivselt laval toimuva mõju võimalikule vaatajale ning tema võimalikke reaktsioone emotsioone ette aimama ning analüüsima nende mõju. Seejuures peab ta jõudma tõdemusele, kas tulemus vastab taotlusele või mitte. Viimasest olenevalt hakkab lavastaja katsetama erinevaid variante, kuidas panna laval toimuv tööle nii, et see mõjuks võimalikule vaatajale adekvaatsel viisil.

Selle väljaselgitamiseks ongi olemas proovid, ehk prooviprotsess, mille käigus on lavastajal aega katsetada oma kunstilisi ideid ja nende mõju võimalikule vaatajale, olles samal ajal nii loomingulise protsessi juht ehk lavastaja kui ka esimene vaataja. Kuidas ta seda teeb? Proovisaalis olles ja proovi tehes on tal mingi idee ja kujutus sellest, kuidas stseen x peaks töötama, et see teeniks lavastuse tervikut Y kõige paremal viisil. Selle alla kuulub lavakujunduse asetuse; helikujundus ja selle nivood; valguskujundus ja selle muudetud stseeni siseselt; videokujundus ja selle fookus; stseenisisesed misantseenid ja nende muutused; näitlejate mängukaared, nende areng ja mängu intensiivsus. Kõigist eelnimetatud osadest, mis suuremate elementidena moodustavad kokku stseeni, on lavastajal proovi alustades mingi kujutuspilt z või isegi mitu hüpoteetilist z1, z2, z3...zn kujutuspilti, mida ta hakkab katsetama ja sobivuse korral edasi arendama. Nende kogusummast moodustub lavastusterviku Y kujutuspilt Z. (vt Lisa 4)

Eelpool nimetatud komponentidest on võimalik leida lavastusele, olenevalt selle sisust ja kunstilistest taotlustest, vastav võrrand, mis iseloomustab lavastuse idee üht parimat võimalikku teostusviisi. Käesoleva töö kohta on lavastaja loonud joonised ja valemid, illustreerimaks lihtsustatult seda, kuidas tema prooviprotsessis tegutses ja kuidas rakendas hermeneutilist ringi ja liikus selle abil katarsise suunal. (vt Lisa 4)

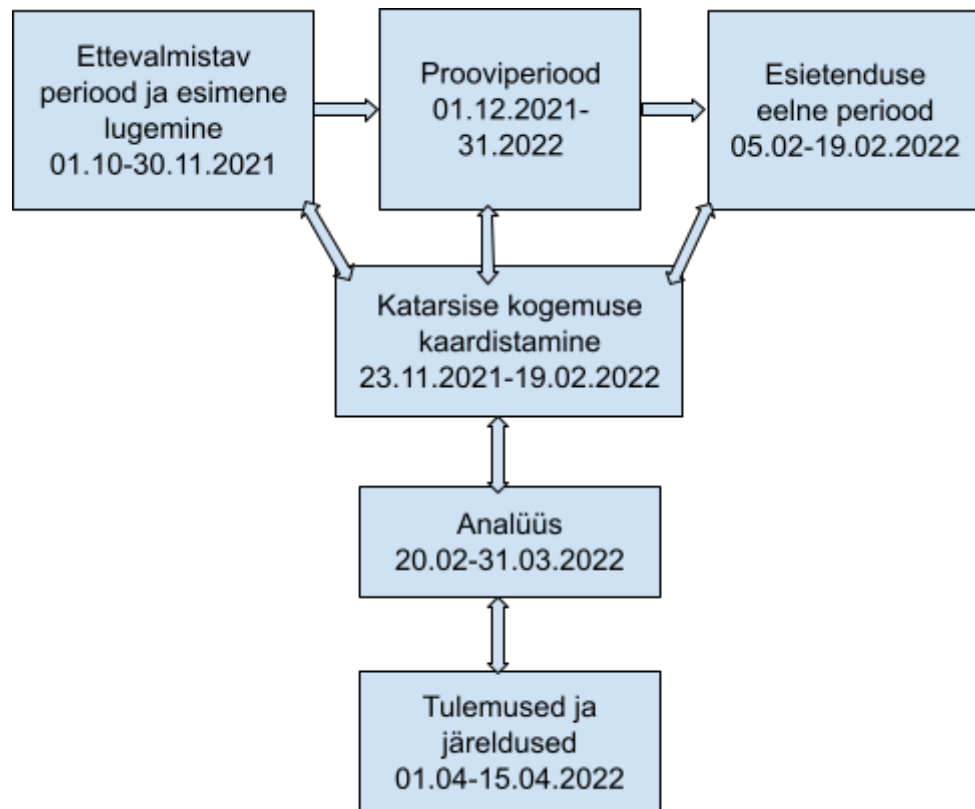
Esmalt on vaja leida stseenide kvaliteedid eraldi, võimalikule lavastusvõrrandile, mille eesmärk on luua teos, mis kutsub võimalikus vaatajas esile katarsise elamuse, eelkõige lavastuse tervikut silmas pidades. Lihtsamalt öeldes, iga stseen peab viima võimaliku

vaataja katarsise elamusele lähemale. Täpse asukoha ja kulminatsiooni, kus tervik ennast katarsise kontekstis teostab, määrab lavastaja.

Selleks tuleb lavastajal leida iga stseeni väärtus eraldi, et see vastaks terviku kontekstis oodatud kvaliteedile. Oodatud kvaliteet, mida otsime antud töö kontekstis, on katarsis kui selginemine, millegi uuesti mõistmine, aga seda erakordsel, uuel ja seni avastamata viisil.

2. REFLEKTSIOON

Protsess koosnes kolmest põhietapist, mille kirjeldus on ära toodud Joonisel 1. Protsessi käigus kaardistatakse katarsise kogemuse areng, viiakse läbi analüüs, mille läbi jõutakse tulemuste ja järeldusteni.

Joonis 1. Protsess

2.1. Ettevalmistav periood ja esimene lugemine

Järgnevalt antakse ülevaade, miks ja kuidas jõudsime Noa laeva motiivini. Juhan Smuuli originaaltekst “Lea” on struktuuriliselt üles ehitatud justkui jumalateenistus. Kõiki näidendi vaatusi raamib jumalateenistusel kuuldav laul, mida kitarride saatel palvevennad ja -õed laulavad. “Lea” originaallugu algab palvetunniga, kus õpetaja manitsevalt räägib Noa veeuputuse legendist, mis viitab uuele algusele, inimkonna

puhastusele, enese kokkuvõtmisele ja uuele katsele luua maailmast parem paik. See on väga mõjus allegooria ning ja jääb kohe algusest peale tervet lugu saatma. Viitab ju sõda puhastumisele, uuele algusele, soovile midagi lõpetada ja suunda muuta. Me ei tea, kas Juhan Smuul veeuputuse looga just seda mõtles, aga meie otsustasime võtta selle loo kogu lavastuse üheks ideeliseks aluseks ja kanda see sümboolikasse, mis kannab endas lootust, armastust ja jumala kohalolu, säilitades loo religioosse mõõtme, mida saaksime võimendada teatrimediumile omaste vahenditega. Noa laeva motiiv kajastub lavastuse põhitekstis ja ka laulutekstides, mis raamistavad tervet lugu, lisades seejuures loo tegelaste elusaatustele ruumilisust, viidates asjaolule, et võibolla on selles maailmas peale maapealse elu veel teisigi dimensioone, mis võiksid inimestele ja nende saatustele anda suurema tähenduse ning põhjuse püüda ikka ja jälle igapäevaselt iseennast ületada. (vt Lisa 3)

Töö autor otsustas koos dramaturgiga kärpida originaalteksti tegelaste arvu ning tuua sisse mõned uued tegelased. Näiteks jutustaja hääle asemele toodi Juhani tegelane, kes sümboliseerib nii Smuuli ennast kui ka lavastuses “loojat” ja üks Palveõde vahetati Keerubi tegelaskuju vastu, kes oli nii Palvevend ja Saare Ruudi ühes isikus, ning kes hiljem poliitilistel põhjustel soos maha lasti. Viimasest tegelasest räägiti originaalis ainult põgusalt teiste tegelaste dialoogi käigus, aga meile tundus see väga tähelepanuväärse episoodina, mis tuleks põimida lavastusse. Originaalloo alguses on remargina kirjeldatud Lea tuba “... Seinal suur auriku foto õlivärvitrükk inglise, kes toetub varbaga pilvenukale ja kummardub 45-e kraadise nurga all patuse maa poole. Suur peegel väikese lauakesega ...” (Smuul, 1990), mis tekitas soovi religioossuse astet võimendada ja tuua näidendisse sisse Inglise tegelane, kes jälgiks kõike toimuvat veidi kõrgemalt tasandilt. See annaks võimaluse ja voli teatraalsemate mängureeglite kasutamisele ja moodustaks lavastuse ideele lisakihi. Alguses oli töö autoril lihtsalt kujutluspilt Inglise, küsimuseks jäi aga tema lavastuslik funktsioon. Lahenduse tõi originaaltekstis mainitud Saare Ruudi mahalaskmisstseen - kust mujalt see ingel tulla saab, kui mitte Saare Ruudist endast - see on taevasse tõusnud Ruudi, kes jõuab maailmast arusaamiseni alles pärast surma ja saab nende arusaamiste üle edaspidi vabalt ilma hirmutundeta arutleda. Lisaks tundusid Inglise ja Amor liiga trafaretsete kujunditena ning otsustasime, et tegemist võiks olla hoopis Keerubiga - paradiisiaia valvuriga, kes ei

ole lihtsalt kena tiivuline olend, vaid kelles on ka teatavat üleolekut ja arrogantsust maapealse elu suhtes. (vt Lisa 3)

Dramaturgiliselt saadi tekst esimeseks lugemiseks kokku. Põhilugu tundus olevat täiesti valmis, küsimuseks jäi, kuidas tekstid näitlejate suu läbi tööle hakkavad. Esialgsed variandid Smuuli ja Keerubi tekstidest olid küll olemas, aga sisetunne viitas üsna selgelt, et tekste on vaja edasi arendada ja pole välistatud ka lisastseenide juurde kirjutamine, sest nende tegelaste motiivid olid hetkel veel üsna ähmased. (vt Lisa 3)

Laulude lisandumine on seotud plaaniga, et töö autor koos dramaturgiga kirjutavad "Lea" näidendi uuesti läbi, eesmärgiga tuua loo sündmused ja olustik teravamalt kaasaja konteksti, mille käigus lisati ka uusi tekste, mis võimendaks situatsioonide olemust. Soov oli säilitada originaaltekstile omaseid stiilivõtteid nii palju kui võimalik. Laulude sissetoomise eesmärgina võiks sõnastada taotlust astuda dialoogi nn jumaliku tasandiga, et tuua sisse lohutuse ja lepituse motiiv, aga samas, sõltuvalt kontekstist, hoopis apokalüptilise kamikaze assotsiatsioon. Lisaks annab jumalateenistuse vorm dramaturgilise võttena kogu ettevõtmisele rituaali tunnused. Saalisolijatel peaks seeläbi tekkima tunne, et nemadki on osa suuremast tervikust ja kõik, mis nende ees sünnib on küll teater, aga lihtsalt nii tõene, et tunded, mis saalisolijatel tekivad, külmavärina-eelne kaaluta oleku eelaimdus ja kananahk ihul, on päris. (vt Lisa 3)

Laulude tekstid sai valitud Villem Grünthal - Ridala regivärsilistest evangeeliumi tekstidest, eeldusel, et need võiksid oma vormilt ja rütmilt olla kõige intensiivsemad ja riituslikumad, et sugestioon oleks võimalikult mõjus. Regivärsiline evangeelium on erinevatest soome-ugri murretest koosnev tekst, mis kõlaliselt võiks ka mitteusklikele inimestele vastuvõetavam olla, kuna vormiliselt viitab see pigem eestlastele omasemale rahvapärimusele ja loodususunditele kui meie kultuurile võõrapärastele pühakirjadele. Heliloojaga vesteldes jäid kõlama märksõnad: ülev, religioosne, kergelt manav, inimese väiksust rõhutav, jumala puudutus, jumala keel, iga inimene on jumala trumm - selline "katedraali uksest sisseastumise" tunne. Millegi esmakordsuse avastamine, arusaamine ja mõistmine. Need said esimese avalaulu ja Noa laeva ehitamise loo iseloomustavateks märksõnadeks, mille alusel need ka loodi ja mis avaldusid helipildis üsna selgete viidetega. Esimene avalugu sai ühtlasi kogu lavastuse helikeele kvintessentsiks, millest

juhindus kogu ülejäänud helilooming ja millest võetud teemad kajasid läbi kogu helikujunduse. (vt Lisa 3)

Lavakujunduse üle mõtlesime pikalt, sest oluline on, et kujundus oleks lihtne, abstraktne, mänguline ja millega oleks võimalik tekitada suuruse illusioon ja mis pakuks oma dünaamilisusega üllatusi ja ootamatusi. Esimene lavakujunduse makett viitas küll taeva ja mingi teatava piiripealse momendi tabamisele, ent see ei rahuldanud lavastajat ega ilmselt ka kunstnikku. Leidsime ühiselt, et laval peaks ikkagi olema seesama laev, mida Smuul remargis kirjeldab "... Seinal suur auriku foto ja ..." (Smuul, 1990) see sama Pluuto, millega Lea vend uppus ja ühes sellega oleks meil ka Noa laeva motiiv olemas. Kujundus võiks sisaldada ka teatavaid mobiilseid elemente, mida saaks mänguliselt ära kasutada. (vt Lisa 1)

Lavakujundusega ja piltide vahetustega olid otseselt seotud ka liikumisjuht, kes oli üleva vormi taotlustest teadlik ja mõtles aktiivselt selles suunas kaasa. Lavastuslikult on kõige parem ja puhtam, kui näitlejad hakkavad ise pildivahetusi tegema, mille seab paika liikumisjuht. Töö autor mõtles koos liikumisjuhiga kõik suunad, positsioonid ja vajalikud misanstseenid läbi, et liikumine oleks sujuv ning teeniks lavastuse eesmärki parimal viisil. (vt Lisa 1 ja Lisa 2)

2.2. Prooviperiood

Dramaturgilised, muutused põhitekstis on olnud minimaalsed, kui välja arvata esimene stseen Saare Ruudiga, mis läks umbes kaks korda pikemaks, kuna algne variant oli liiga lühike ja seetõttu jäi arusaamatuks, et kes see Ruudi üldse on ja mis asju ta seal Lea toas ajab? Esimeses vaatuses leidsid aset väiksed kärped Esko ja Lea tekstides, mis tundusid olevat kordused ja seetõttu mõjusid liigse ballastina. Teises vaatuses kärbiti Lea ja Endli tekste ja Endli tekstile, täpsemalt Saalomoni ilusaimale laulule, lisati veel kaks salmi, et lavastuse kulminatsioonis asuv armastusavaldus saaks olla veel tugevam. Selleks peab laval toimuv olema võrdpilt armunud inimeste joovastusele ja Saalomoni ilusaim laul oli selleks just õige vahend. Töö autori arvates õigustasid lisandused end

täielikult, kuna meie suunaks oli katarsis ja just need Saalomoni fraasid viitasid ülevale armastuse tundele, mis toetas kogu lavastuse tervikut. (vt Lisa 3)

Kõige rohkem nägid töö autor ja dramaturg vaeva Keerubi ja Juhani tekstidega. Üks osa tekste läks täielikult kärpesse, teisi kirjutati kompaktsemaks, et need ei pidurdaks loo kulgu. Katsuti leida ühtne tervik kõikidest teksti fragmentidest, mis seoks lavastuse ühtseks tervikuks. Lõpptulemusena sai Juhani tegelane mitu lehekülge teksti juurde, mis hakkas raamistama nii tervikut kui mõlemaid vaatusi eraldi. Lavastuse lõppu kirjutati lisaks terve uus stseen. Stseenid moodustasid paralleelloo, mis käsitlesid peamiselt igavikulisi küsimusi, ironiseerides nende üle ja üritades usuküsimustele ka ilmaliku inimese kombel otsa vaadata, sest isegi kui jumalat pole olemas, siis arvatakse, et midagi ikkagi on, aga see pole jumal, vaid see on midagi muud, midagi normaalset, millest lihtne inimene on ka võimeline aru saama ja rõõmu tundma. Huvitaval kombel laob see kõik tähenduste laienemisele hoogu juurde, mitte ei pisenda neid, nagu võiks arvata. See teeb töö autori arvates usuküsimuse vastuvõetavamaks ka usukaugele inimesele, tänu millele ta on valmis mõtlema nendele küsimustele pingevabalt, sest laval näeb ta samuti tegelasi, kes on süvausklikud ja ka neid, kes selles tugevalt kahtlevad ning Juhan ja Keerub viskavad usu- ja jumalaküsimuste üle lausa nalja. (vt Lisa 3)

Uuel kohtumisel kunstnikuga tekkis idee, et nendeks mobiilseteks elementideks saavad olema lauad, millega saab ehitada lavakujundust ja mida saab samal ajal kasutada ka rekvisiitidena, mis võiksid omakorda hakata tegevuste dimensioone laiendama, luues tähendustele lisakihte. Hellitavalt nimetatakse neid käsulaudadeks. Igal juhul oli see lavakujunduse loomisel murdepunktiks, ja võib isegi öelda, et nende laudade näol leiti võti kogu lavastuse jaoks. Need on asjad, millega inimesed tegelevad igapäevaselt - igapähelel meil on oma laud, millega kaalume oma isiklike elusündmusi, nendega mõjutame enda ümber olevaid inimesi ja oma tegemisi maailmas laiemalt - olgu nende märgiliseks tähenduseks siis iseloom, hing, usk, jumalakuju, moraalikoodeks jne. Lauast sai üks põhilisi vahendeid, millega nähtamatut esile tuua ja äratada vaatajas kujutlusvõime. Arvestades, et hing ja tunded on nähtamatud ja tihti inimesed elavad kogu elu, vältides selle nähtamatu maailma ilminguid, siis mõjus see meie arvates eriti olulise ja adekvaatse sümbolina, mis aitas esile tuua ja võimendada seda nähtamatut

maailma. Iga selline tähenduslik lisand toetas uute maailmade avanemist ja seega ka tõstis katartilise elamuse potentsiaali. (vt Lisa 1 ja Lisa 2)

Lisaks sooviti kohe lavastuse algusesse panna lae alla rippuma laeva, mis oleks massiivne ja publikust üle ning looks üleva tunde ja oleks aukartust ärata. Kuidas seda täpselt tehniliselt lahendada, polnud veel teada, aga leiti, et see ei ole võimatu. Igal juhul avas selline sümbol uusi tõlgendamisvõimalusi, alates sellest, et võibolla ongi saalis istuvad inimesed juba vee all ja uut maailmaloomist vaadatakse juba teispoolsusest või siis saalist saab justkui looja, kus inimesed vaatavad oma senise loomingu vilju kriitilisema ja veidi objektiivsema pilgu läbi. (vt Lisa 1)

Lavapilte luues juhitud loo lineaarsetest etappidest ja peeti silmas tegelaste psühholoogilist arengut. Mis tähendas, et kui tegelane vaevles psühholoogilises ruumipuuduses, siis prooviti leida dünaamikat, mis toetaks antud seisundit ja samas laiendaks illusiooni mitmetähenduslikkust - nagu Saare Ruudi surm, tema muutumine Keerubiks ja taevassetõus. Algselt sooviti seda trossidega teha ja ta päriselt lendama panna, sest taoline pilt on alati mõjus, kui keegi hõljub või lendab (tegemist on unistuse või sooviga, mis on läbi ajaloo ilmselt kõikide inimeste peadest läbi käinud - "Mis oleks, kui ma oskaksin lennata?" - ilmselt oleks palju kergem olla), aga see ei osutunud tehniliste võimaluste tõttu võimalikuks. (vt Lisa 1 ja Lisa 2)

2.3. Esietenduse eelne periood

Otsisime viise, kuidas kujutada paradiisi. Kuna teater töötab kõige tugevamalt läbi kujutluspiltide, siis jäeti kõrvale keerulised tehnilised lahendused ja otsustati naiivse fantaasia kasuks. Lavale tekkis kujundusest ja ekraanist kokku paradiisivärv ja sinna viiv tee, mis ulatus oma minimalistlikus heroilisuses eeslavani välja ning olles ligi meeter maad kõrge, siis sellel seisev näitleja oli publiku peadest ligi kaks meetrit kõrgemal ja tekitas koos valgusega väga tugeva lendamise illusiooni. Tagasivaatavalt võiks tõdeda, et antud saali kontekstis oli see ehk kõige õigem valik. Selleks ettenähtud trossisüsteemi kasutamine oleks muutnud kogu stseeni kohmakaks. (vt Lisa 3)

Üks suurimaid ja ilmselt ka mõjuvamaid lavapilte on “Armastuse leidmise” stseen, kus Lea ja Endli debatt jumala ja inimese vahel saavutab erakordselt kõrge emotsionaalse taseme. Tegemist on ka kogu lavastuse ühe kõrghetkega, kulminatsiooniga, kus tegelased võtavad vastu saatuslikke otsuseid. Seepärast vajab see ka lavakujunduse osas maksimumi, mis toetaks katarsiseni jõudmist. Lavakujunduse eesmärgiks oli selles stseenis tekitada tundeid, mis toetaksid stseenisest emotsionaalset seisundit, kus inimesele loomuomaseks peetavad religioossed mõtted tuleksid esile. See pilt omas potentsiaali kaasa tõmmata ka vaatajad ja kanda neid igavikuliste küsimuste poole. (vt Lisa 3)

Lavakujundus jäi sealt alates sisuliselt kuni lõpuni muutumatuks. Ainult kaks lauda kukusid pikali, mis sümboliseerisid kahe tegelase mahalaskmist. Surm saabus tänu laua kukkumisele lavale äärmiselt mõjusalt ja elu kaduvus tungis lavaruumis eriti jõuliselt esile.

Videokujundus pidi algusest peale olema *live*-kaameraga ja nii ka läks. Kui algselt oli töö autoril ja videokunstnikul plaanis 40-50 erinevat kohta, kus kaamerat kasutada, siis nendest läksid umbes pooled maha ja alles jäid 25. Prooviperioodi teisel kolmandikul tekkis esimene põhjalik videoreži, mis tekitas omakorda ka uusi küsimusi: Kuidas I vaatuses teha Esko sisenemine, mis võiks olla kaamera nurk/kraad, et oleks psühholoogiliselt täpne? Kui palju saab kaamera esimestes stseenides liikuda? Kas Juhani tegelane saab munade küsimise ajal, kaameraga saali liikuda? II vaatuse videorežiis tehti põhimõtteliselt kõik olnu täiesti ümber, sest eelmised variandid ei töötanud. Otsiti uusi võimalusi, kuidas video laiendaks tähendusi ja seda võimalikult puhtalt. Päeva lõpuks jäi esialgsetest mõtetest välja umbes 80 protsenti, alles jäid ainult põhilised, väga olulised kaadrid, mis olid mõeldud juba varasemalt religioosse nähtamatu maailma esile toomiseks ja avaliku üksioleku tunde laiendamiseks. Veebruari esimesel nädalal alustati videorežiiga uuesti algusest. Esimese vaatuse videokujundusse ja kaamera liikumise joonisesse leiti kokku 14 erinevat põhikaadrit ja teise vaatuse videokujundusse ja kaamera liikumisjoonisesse leiti 10 erinevat põhikaadrit. Valikul juhinduti kaamera loogilisest liikumisest ja valiti välja kohad, kus ilma kaamerata kindlasti ei saa. Üritasime ära kaardistada ainult hädavajalikud (parimad) kaadrid, mis toetaksid stseenide emotsionaalset pinget.

Järgnevalt leiti, et edasistel otsingutel liigutakse ainult suunal, kus kaamerapilt ei omaks liialt palju fookust. Otsustati kõik argised, ilma suurema tähenduseta kaadrid eemaldada, sest ekraan ise kujutab juba niigi jumala kõikenägevat silma; akent, mis on väljapääs siinsest maailmast teistesse dimensioonidesse; kosmiline värav; ka reaalse maailma ruumilisuse võrdpilt, ruumid, mida me selgelt ei taju, aga millede eitamine oleks samuti infantiilne. Tulemuseks saigi Prooviprotsessi peatüki kolmandas alapeatükis Esietenduse eelne periood **11. veebruaril** saadud režiiplaan, kus on ära toodud nii *live*-kaamera kaadrid ja kujunduselemendid. (vt Lisa 3)

Muutuste kirjeldus võib mõjuda tehniliselt, aga videorežii lineaarne gradatsioon on otseselt seotud lavastuse tervikuga, mille taotlus on katarsiseni jõudmine, seega võivad saatuslikuks saada ka väga väikesed nüansid, seepärast tuleb hoolikalt läbi kaaluda videokujunduse iga sekund. Üks üleliigne hetk kaameras võib tühistada kogu lavastuse potentsiaali. (vt Lisa 3)

Lisaks jäid kujundusse arhiivikaadrid Smuuli kodutalust ja tema haridusest, Keerubi taevasse tõus, kus on lihtsalt lumivalge taust, sümboliseerides steriilsust ja puhastustuld; Juhan Smuuli noorusaja portreepilt; tähistaevas “Lea ja Endli armastusstseenis”, mis on oma kindla kulminatsiooniga, viidates vabadusele, armastuse, unistuste ja õnne leidmisele; Keerubi “Riigi teksti” ajal on Zarathustra päikesetõus ja *supernova* plahvatus, mis peaks otseselt viima saalisviibijad eksistentsiaalsete küsimuste juurde ning viimaseks pildiks virmaliste pilt, mis rõhutab meie hingelise maailma olemasolule ja selle seotust esivanematega. Tulemuseks sai lavastaja arvates väga puhas, mõjus ja kindlat rolli mängiv meediumilaiendus, mis on väga detailitäpselt lavastusse integreeritud. (vt Lisa 3)

Valguskujunduse roll on katartilise elamuse puhul väga oluline, sest ainuüksi valgusest võiks välja lugeda, kas olukord laval on pingeline, argine, unine, kurb või rõõmus. 12. veebruari esimeses päevapooles tegeleti valguspiltide ülesehitusega. Õhtuses läbimängus juhtus midagi imelikku. Töö autor tsiteerib proovipäevikut: “Ma ei teagi, kas olen töös liiga sees või lihtsalt üliemotsionaalne, aga mul on tunne, et midagi katartilist sündis tänases läbimängus. Ma olen isegi veidi šokis, sest see kõik juhtus liiga äkki ja kiiresti. Heli ei ole veel paigas, valguses on tehtud ainult põhiplaanid. Videokujunduse osad elemendid on alles töös ja juba juhtus midagi väga ülevat. Kuidas

see üldse võimalik on? Lavastus tervikuna, see tähendab tehniliselt ja esteetiliselt, ei oma veel täit tervikut ja mõjujõudu.” (vt Lisa 3)

Valguskujunduse võiks laias laastus jagada nelja etappi: esimene - armastuse, rõõmu, elu kestab igavesti - valguspildid; teine - usule ärkamine, usu unne vajumine, hall ühetaoline igav elu, kust puuduvad emotsioonid - valguspildid; kolmas - ärevus, hirm, teadmatus, pime usk - valguspildid; neljas - armastusele taasärkamine, rõõm, õnn, elujanu, eneseleidmine ja surm - valguspildid. 14. veebruaril tehti valguspilte juurde ja olemasolevaid arendati ruumilisemaks, mille lõpptulemusena tuli valguskujundusse kokku 82 valguspilti. Valguse osakaalu hindamise lavastuse eri etappidel teeb eriti keerukaks videokujundus s.t need kaks peavad töötama sümbioosis, vastasel korral nad pigem lõhuvad, kui ehitavad tervikut. Lisaks on valgus ja lavakujundus omavahel tihedalt seotud, kuna lavakujundusele on kantud värv, mis tekitab helendusefekti. Töö autor ja kunstnik leidsid, et lavale on vaja ka mingisugust otsest viidet jumalikule valgusele ja selleks sai luminescents, millega katsime kõik kujunduse elemendid, mis jättis *black-out*'i ja *contra*-valguse puhul kogu lavakujunduse helendama. See osutus tõesti väga üllatuslikuks ja mõjusaks väikese “ime” laadseks fenomeniks. See on ka otsene viide nähtamatu maailma olemasolule. (vt Lisa 3)

Heliloojaga madaldati uuesti laulude helistikke, sest tundus, et see ei tööta plaanilt, lihtsalt kurnas näitleja häält, aga mingit jõulisemat tunnetuslikku sfääri ei tekitanud, vaid pigem lõhkus. Helistike muutmine toimis väga hästi, tekkis lootus, et võime kohe alguses saada asja ülevuse suunas liikuma. **17. veebruari** õhtuses läbimängus toimub selle prooviprotsessi kõige parem läbimäng. tundus, et kõik osad toetasid teineteist. Näitlejad leidsid mängukindluse, tehniliste probleemide osakaal oli minimaalne. Töö autor koges katarsist. Hoolimata eufoorilisest tundest jäi töö autorile probleemiks veel esimene sissejuhatav muusika, mis on Juhani tegelase teksti all ja mis juhatab Noa laeva loo sisse ja on introks Lea esimesele laulule. Mitte kuidagi ei saadud seda paika, helilooja oli sellest teinud juba neli erinevat varianti ja kogu aeg tundis töö autor, et midagi on puudu, see ei ole õige suund, ei ole õige taotlus. Aga see peab olema õige taotlus alates esimesest noodist. See oli päev enne kontrolletendust, kui me selle probleemiga maadleme. Töö autor pidas heliloojaga pikki vestlusi, mille käigus otsustati teha viimane katse. Probleem võis olla selles, et tol hetkel oli meil kaks

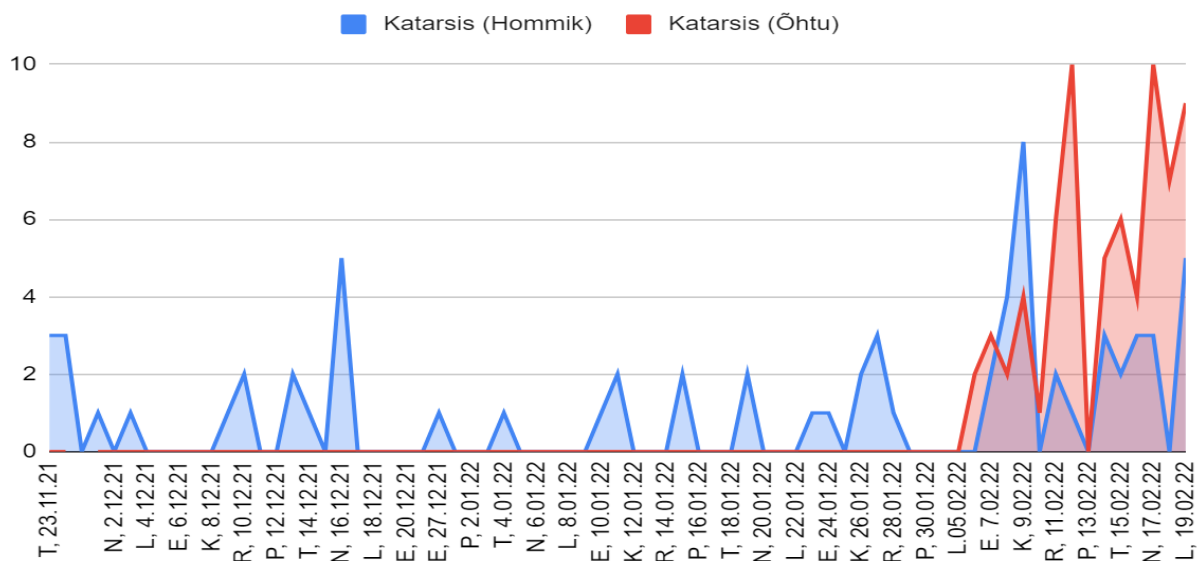
eraldiseisvat lugu, aga tegelikult oli meil vaja ainult ühte. Lea laulu alguse motiiv peaks käima juba algusest peale, ehk siis sisuliselt me tekitasime Lea laulule pikema helilise alguse. See toimis, kadusid kõik dissonantsid. Kontrollitenduse lõppedes sai töö autor aru, et lavastus vajab finaalis veel ühte tekstilist improvisatsiooni, mille töö autor koos dramaturgiga esietenduse päeval välja mõtlesid ja näitlejatele üle andsid. Improvisatsioon toimis hästi ja lavastus esietendus. (vt Lisa 3)

2.4. Tulemused ja järeldused

Prooviperioodil andis töö autor iseenda kogemuse jälgimiseks igas proovis katartilise elamuse suunal liikumisele kümnepallisüsteemis väärtusi, mille tulemusena tekkis töö autori kohta kaks ülevaatlikku graafilist joonist: Joonis 2 ja Joonis 3. Katartilist elamust jälgiti skaalal 1-10, mille numbrilised väärtused sõnastati järgnevalt:

- 0 - katarsist ei ole ja puudub ka lootus selleks;
- 1 - katarsist ei ole, aga on lootus selleks;
- 2 - katarsist ei ole, aga selle võimalik potentsiaal on aimatav;
- 3 - katarsise potentsiaal on selgelt tajutav;
- 4 - katarsise saavutamine, näib olevat võimalik;
- 5 - katarsise võimalus on selgelt tajutav;
- 6 - katarsise võimalus on avanenud;
- 7 - katarsise eelne tähelepanu muutub aktiivseks (s.t lavastus võtab 100 protsenti sinu tähelepanust);
- 8 - katarsise poolt tingitud mõistmine, avanemine ja arusaamised, hakkavad avalduma;
- 9 - katarsise eelsed külmavärinad, emotsioonid, nutt, naer, mõistmisest/avanemisest tingitud emotsioonid võtavad maad;
- 10 - katarsis on saavutatud.

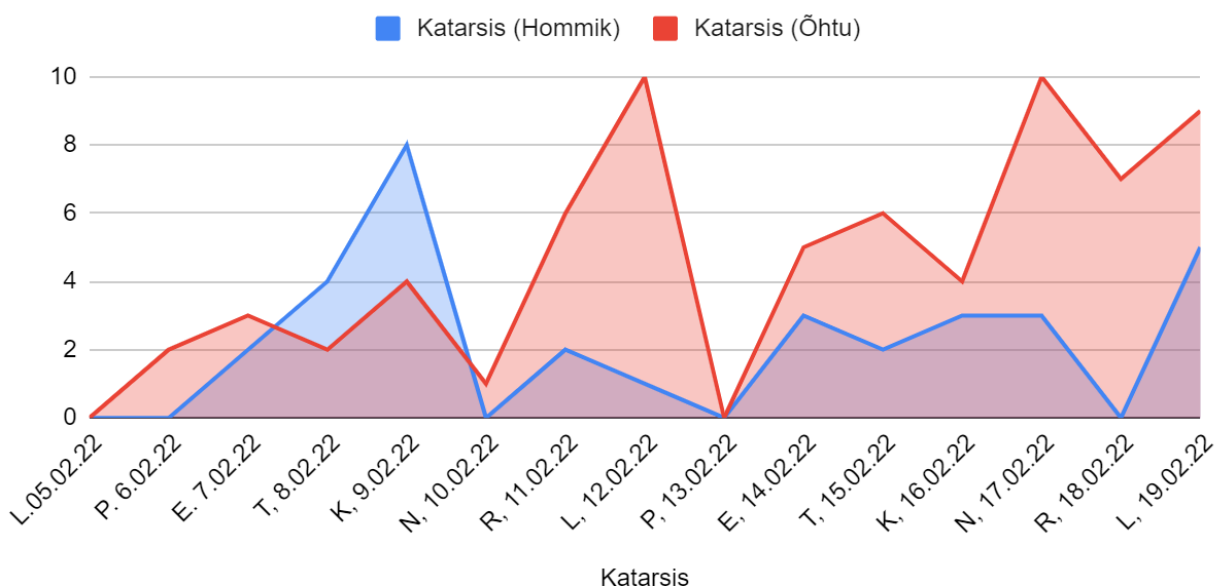
Järgnevalt on joonisel 2 välja toodud kogu prooviperiood ja katarsise elamusele saadud väärtused.

Joonis 2. Kogu prooviperiood (autori koostatud)

Esietenduse eelse perioodi (veebruari) katartilise elamuse areng on ära toodud joonisel 3. Töö autor saavutas kahel korral katarsise. Esietenduse katarsise väärtuseks jäi 9 - katarsise eelsed emotsioonid.

Katarsis (Hommik) ja Katarsis (Õhtu)

Joonis 3. Esietenduse eelse perioodi (autori koostatud)

Joonisel 2 on graafiliselt välja toodud kogu prooviprotsessi katartilise elamuse areng ning Joonisel 3 on eraldi graafiliselt välja toodud Esietenduse eelse perioodi katartilise elamuse areng, mille lõpptulemuseks sai 9.

2.4.1. Kokkuvõtte tulemustest ja järeldustest

Tööle püstitatud üks peamistest eesmärkidest - kogeda esietendusel katarsist - jäi seega saavutamata. Kuigi saadud tulemus ei kvalifitseeru antud töö kontekstis katartiliseks elamuseks ja seda töö autori hinnangul, siis saab tööd ennast siiski pidada õnnestunuks, sest protsessi sees kogeti katarsist kahel korral ja esietendusel saavutati piiripealne situatsioon. See tähendab, et küsimusele, kas tegijatel on võimalik katartilise elamuse suunas teadlikult läbi kontrollitud tegevuste liikuda, siis vastuseks on - jah. Katarsise lävepakk on võimalik ette valmistada ja tuua vaatajatele sisuliselt peo peale. Kuigi käesolev töö taotles katarsise elamuse eest vastutuse võtmist, siis tegelik lõpptulemus jääb ikkagi saalisistuja ja kunstiteose vastutusalasse. Mis ei tähenda, et tegijad ise ei peaks igas oma tegevuses taotlema katarsist, käesolev töö tõestab, et seda nad just peaksidki tegema. Katarsis tekib kahe osapoole, vaataja ja kunstiteose, omavahelisel koostööl, kus mõlemad pooled aktiivselt panustavad, otsivad ja esitavad küsimusi.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida katarsise kogemuse pakkumise võimalikkust seestpoolt vaadatuna, tegijate endi poolt “kontrollitud” tegevuste kaudu, ühe teatrilavastuse idee-tasandist kuni esietenduseni välja.

Käesoleva töö kontekstis piiritlet töö autor katartilise elamuse ehk katarsise mõiste järgmiselt - katarsis on käesoleva töö raames emotsionaalne kirgastumine, hetk, kus toimub selginemine, või millegi uuesti mõistmine, aga seda: erakordsel, uuel ja seni avastamata viisil. Tunne, mis toob kaasa mingi teadmise, avastuse, mis asetab mingi argise elemendi või sümboli täiesti uude valgusesse, kus tähendus ja tunnetuslik ekspansioon viivad meid ülevasse religioossesse sfääri, kus kogetakse midagi endast suuremat või vastupidiselt, tajutakse hoopis enda väiksust, mille tulemusena teatud dialektilised piirid hajuvad ja uued tunnetuslikud perspektiivid ilmutavad ennast ning mida saadab kõrgendatud emotsionaalne seisund. Katarsis on mõistmatu, seni avastamata maailma avanemine, nähtamatu nähtavaks tegemine/saamine, mille alla kuulub ka empaatia - tegelaskujule kaasaelamisest tingitud sügav empaatiline tunne, mis päädib katartilise avanemisega, selginemisega.

Lavastuseks sai Juhan Smuuli “Lea”, mis esietendus 19. veebruaril 2022 Kuressaare Teatris. Antud lavastusprotsessi eesmärgiks oli aru saada, kas on võimalik teadlikult lavastada katartilist elamust ja kui on, siis kui palju saame tegijatena ära teha, et vaataja kogeks etenduse ajal katarsist. Hüpoteesiks sai seega küsimus, kui lähedale saab vaatajale katarsise lävepaku tuua, et viimase kogemise tõenäosus viia maksimumini?

Töö esimeses peatükis käsitleti teemasid lavastuse teoreetilisest kontseptsioonist: materjali valik, katarsis mõiste, kultuuri- ja teatritegelased katarsisest, uurimismetodoloogia selgitusi.

Töö teises peatükis refleksioon käsitleti teemasid nagu lavastusprotsessi kirjeldus: ettevalmistav periood ja esimene lugemine, prooviperiood, esietenduse eelne periood; tulemused ja järeldused.

Küsimusele kas tegijatel on võimalik liikuda teadlikult läbi “kontrollitud” tegevuste katartilise elamuse suunal, siis vastuseks on - jah.

BIBLIOGRAAFIA

- Aristoteles.** 1982. Luulekunstist. Keel ja kirjandust 7-8.
- Auslander. P.** 1997. "Holy Theatre" and catharsis. From acting to performance.
- Brook. P.** 1969. The Empty Space. New York: Avon.
- Fischer. R.** 1971. A Cartography of the Ecstatic and Meditative States. SCIENCE Vol 174 Num 4012.
- Innes. C.** 1981. Holy Theatre: Ritual and the Avant Garde. New York: Cambridge University Press.
- Leppik. J.** 2017. Vox Clamantis: Kes kõrbes hüüab, seda kuuldakse. Ajakiri Muusika. <https://www.ajakirimuusika.ee/single-post/2017/01/03/vox-clamantis-kes-k%C3%B5rbes-h%C3%BC%C3%BCab-seda-kuuldakse>.
- Lill. A.** 2004. Tragöödiadleksikon. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mikomägi. M.** 2006. Teater - Illusiooni tõde või tõeillusioon. Teatritasku. <https://teatritasku.ee/teater-illusiooni-tode-voi-toe-illusioon/>.
- Nõlvak. K.** 2006. Katarsis - vakatus või karje?. Etenduse analüüs: Võrrand mitme tundmatuga. Tartu.
- Oates. W. E.** 1973. The psychology of religion. Waco: Word Books.
- Parker. A.** Sedgwick. E. K. 1995. Performativity and Performance. The English Institute.
- Smuul. J.** 1990. Teosed 6 - Lea. Tallinn: Eesti Raamat.
- Stausberg. M, Engler. S.** 2011. The Routledge Handbook of Research Methods in The Study of Religion. Routledge - London and New York.
- Raud. P.** 2016. Kultuuri mõte. Ene-Liis Semper: Kunst ei ole eneseväljendus. Postimees 6.09.16. <https://kultuur.postimees.ee/3826897/kultuuri-mote-ene-liis-semper-kunst-ei-ole-enesev-aljendus>.

DIRECTING/DETECTING CATHARSIS

The aim of this production process is to understand whether it is at all possible to consciously stage a cathartic experience and if so, then how much can the creators contribute to the possibility of immersion during the performance, during or after which the audience would experience catharsis.

For the purposes of this work, the concept of a cathartic experience or catharsis has been defined as follows – within this work, catharsis is an emotional enlightenment, an instance of clarity or understanding something anew in an extraordinarily novel and yet undiscovered way. It is a feeling which brings along an awareness or a discovery which places an ordinary element or symbol in an entirely new light where meaning and sensory expansion bring us to a sublime religious sphere. This allows one to experience something bigger than oneself or, conversely, to experience one's smallness. As a result, certain dialectical limits disperse and new sensory perspectives appear, accompanied by a heightened emotional state. Catharsis is unconceivable, the unfolding of a yet undiscovered realm, the making or becoming visible of something invisible. It also includes empathy – a deep empathic feeling which stems from feeling for the character and culminates in a cathartic unfolding, clarity.

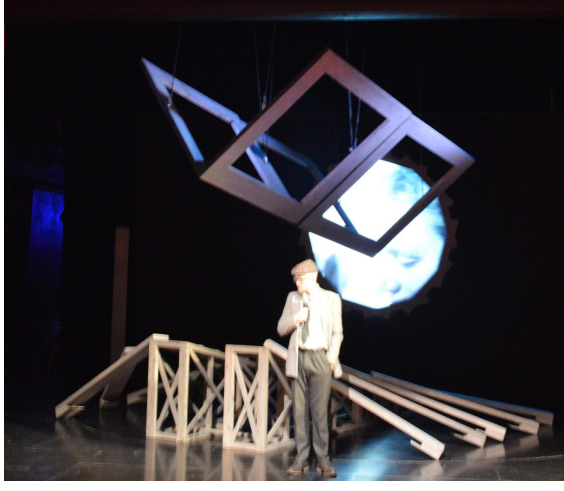

The first chapter of this work engaged with topics concerning the theoretical conception of the production: the selection of material; catharsis and its theoretical explanations; culture and theatre professionals' thoughts on catharsis.

The second chapter – reflection; the description of the staging process: the preparatory period and the first read-through, the rehearsal period, the period preceding the premiere, results and conclusions.

The question of whether it is possible for the creators to consciously move towards cathartic experience through “controlled” actions can be answered with – yes.

LISAD

Lisa 1. I vaatus lavapildid

<p>LEA 1 vaatus</p> <p>SMUUL: "Suur meri helgib puhta eha lõõsas" SMUULI tekst u. 2min, arhiivikaadrid, haridusvideo lõpu hullus võbisevasse protsesse, mis "silma paistab"</p>	
	<p>"Me peame enestele ehitama ühe laeva..." - näitlejad lavale, "See on usulaev." - laev alla Ketid lahti: tagumine – LEE & JÜRGEN eesmine – KRISTJAN & MARGUS Lauad laevapõrandaks ALUSTADES TAGANT, keskmise aer jääb "Laev tee goferipuust..." - Lea laevakõndimine põrandalaudade panekuga. SMUUL võtab LEA ees vastu: "Naise võtab ta kindlasti tühes... Kolme armastab jumal. Ütles jumal!"</p>
<p>LEA laul: "Läki tästa teise poole, Teise kaldajae kohalta!"</p>	<p>Lauad maha, nurgad püsti, lauad nurkadele (vasakul väliskül, paremal seesmine kül) Eesmine nurk (vasak) - KRISTJAN & MARKUS Tagumine nurk (parem) – LEE & JÜRGEN Stopperid ära – TANEL & JÜRGEN Eesmine poodium pöördesse paremale – TANEL, JÜRGEN: LEE Poodiumid tagant "risti"!!! (parem paks ots rohkem vasakule) – MARKUS kohendab vasakut poodiumi Pink vasakule – KRISTJAN Kaameralaud Leale – TANEL</p>

LEA & KEERUB peeglistseen – kaameralauaga algab
 Lea paremal, Keerub tuleb vasakult. Keerub laud lava
 keskel mõõdupuuks, "mastmänd": "Aga ütle, mis siis minul
 viga on?"

SMUUL: "See asi oli siis nii"
 TANDEL paneb kaamera laua parempoolse
 kolmnurga taha, nii et parempoolse poodiumi nurk
 paistab ekraanilt

LEA: "Aasta pärast....Silmus ei peta"
 Smuul toob Leale mikrofoni ja viib kaamera, laulu
 intro algab PILDIVAHETUS Tanel paneb
 poomiskõie

Nurgad veidi ette ja siis külgedele
Poodiumid taha kokku samasuunaliselt
vasakul KRISTJAN & TANEL ja LEE
paremal MARKUS & JÜRGEN Ja PIRET
Pink poodiumite ette – KRISTJAN

Lea laul "Ma pean siita lahkumaie...elu ilmassa ütelda."

EMA: "Muidugi, mu laps. Lähme"

JÜRGEN võtab kõie ära algab Saare Ruudi
TAGAAJAMINE

Parempoolne poodium ette pöördesse –
MARKUS & LEE
Pink paremale – KRISTJAN

Keerub lastakse maha: "Kuid on ka alati pisut mõistlikkust meelestuses"

Keerub: "Kuski on veel rahvaid ja karju, kuid mitte meil..."
MARKUS paneb kaamera laua maha: "Au ülemustele!"

KEERUB "Ja tõesti, pole sugugi tänaseks ja homseks päevaks see käsk, õppida ennast armastama."

PILDIVAHETUS

Eespodium taha teise kõrvale – LEE

Nurgad ette/keskele:

EMA-Piret & KRISTJAN lükkavad parema

MARKUS & TANEL vasaku

JUULA & EMA & LEA

ENDEL & EMA & LEA

PÕGENEMISSTSEEN mootorimürin

Ema ja Endel saali   EMA: "Enel tule ruttu"

Küsitlus saalis (taustamuusikaga) –
KRISTJAN & PIRET saali lava ette keskele,
TANEL toob mikrofonid ja jääb Smuulina lavale
KEERUB tuleb küsitluse ajal – publikusse jääb valgus

Lisa 2. II vaatuse lavapildid

VAHEAEG Poodiumid ühte suunda, Ketid
Seinalauad publikust ära, nurkade siseküljele (akside)
poolne sein ainult kaks lauda)

SMUUL: "Vaheajal siin esitati mulle küsimus, et kas täna mälestusi
isast ka saaks"

Smuuli teksti sisse ("Martin Lutheri jumal")

MOOTORIHELIN sissejooks põgenemisse paremalt –
LEA, ENDEL, EMA – Endli peitmine

PILDIVAHETUS:

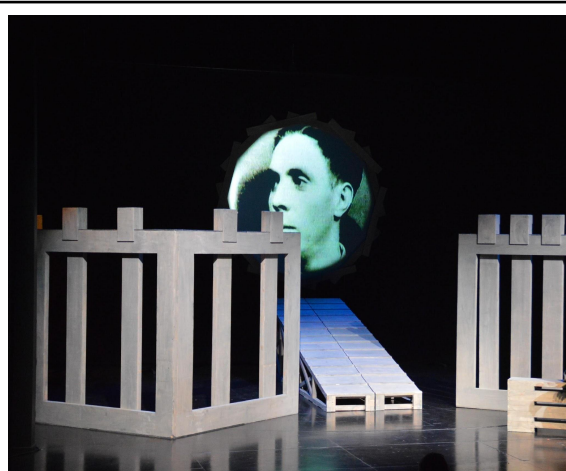
Kaldteed lahku ja nurgad pöördesse

- JÜRGEN ja TANEL vasak

- LEE ja MARKUS parem

Kaamera taha keskele – TANEL

PIRET-Lea vajadusel kohendab pinki

LEA: "Inimene, kes pimeduses eksib, pole vaenlane"

PILDIVAHETUS (torm + Smuul saab radiogrammi)

Karabiinid alla

Kaldteed kokku ette – KRISTJAN & LEE

Nurgad taha - JÜRGEN & MARKUS

Pink kaldtee taha - MARKUS

Lauad taha keskele maha, paksem pool publikusse

Nurgad üles parem LEE & KRISTJAN

vasak JÜRGEN & MARKUS

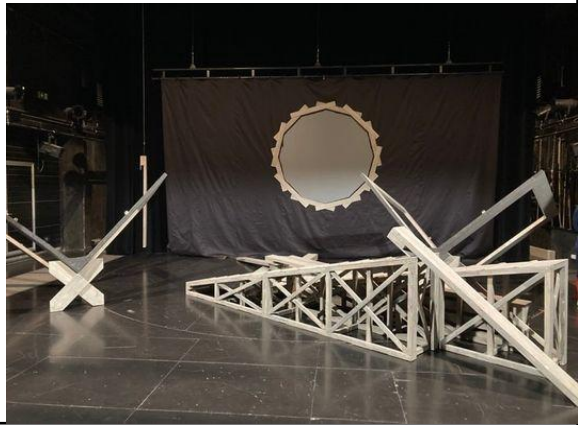
LEA & EMA: "Hommikul sõitsid vallamajasse autod"

JUULA (: "Eks ma õelnud: seni nad tapavad, kuni on kadunud
viimane inimene maa pealt"

LEA & ENDEL - LAKASTSEEN

EMA: "Lapsed, see on lõpp. Maja on ümber piiratud? Nad on
siin! Ma kustutan tule." -LEA & ENDEL lavalt ära

<p>KEERUB: "Riik, mis on riik?" "Pigemini purustage aknad ja hüpake vabasse õhku, Valla on veel suurtele hingedele vaba elu".</p> <p>JUULA & ESKO eeslaval</p> <p>"Kui sa olemas oled, siis näita, et sa oled õiglane jumal!"</p>	
<p>KEERUB: "Esko Trahter. Kas sina lasid Saare Ruudi maha?"</p>	<p>Videopilt Keerubi ja Esko nägudest</p>
<p>LEA laul: "Nii kui Noa Põlise päevil" u. 1m 40s</p>	
<p>KEERUB & SMUUL lõputseen</p>	

Lisa 3. Proovipäevik

ETTEVALMISTAV PERIOOD JA ESIMENE LUGEMINE

Järgnevalt tuuakse väljavõtteid proovipäevikust ettevalmistava perioodist kuni esimese lugemiseni ja antakse igale proovipäevale väärtused katartilisest tundmusest skaalal 1-10. Iga kuupäeva järel on sulgudes märgitud katarsise väärtus toimunud proovi kohta.

Piiblitekstid, millega kallal dramaturgiga töötasime:

- 1Mo 6,7,8,9 - Noa laev
- 1Mo. 6:13-14 - Selle kujutus II vaatuse kujunduse lagunemisest; II vaatuse Lea ja Endel peaksid ehitama paadi (Milline see on?)
- Eesav ja Jaakob 1Mo. 25:19-33; 27:1-40
- Lea 1Mo. 29;30;31
- Saalomoni ülemalul 1; 2; 3; 4; 5
  - Heebrealastele 4:4
  - Heebrealastele 5:13
  - Heebrealastele 11;1
  - Heebrealastele 11:6-14, 11:15-19
    - Jaakobuse 2:20
    - Jaakobuse 3:4-6
    - Johannese ilmutus 1:12-16
    - Johannese ilmutus 4 (terve) -lavakujunduse inspiratsiooniks
    - Johannese ilmutus 12:1-9
    - Johannese ilmutus

Teen dramaturgile ettepanekuid uute tekstide lisamiseks, eelkõige sellepärast, et tõsta läbi lavateksti katartilise elamuse potentsiaali. Arutluse alla tulevad raamatud:

- “Püha rist” Villem Grünthal Ridala
- “Nõnda kõneles Zarathustra” Friedrich Nietzsche
- Lea ja Ema une (usujuht) - Zarathustra lk 23-24
- Zarathustra - Riik? Mis on Riik? Tekst lk 41
- Leale palveks Zarathustra laul lk 284

- “Hiina müüri ehitamisel” Franz Kafka - “Sa ei pea endale pilti tegema” - Kafkast Jumala kohta - võibolla sobib ka “Leasse”?

Lisaküsimused, mida dramaturgiga kohtumistel arutame:

Juulale võiks üheks põhipalveks olla. “Aamen! Ja kiitus ja au ja tarkus ja tänud ja väarikus ja vägevus olgu meie jumalale, igavesest ajast igavesti!”

Smuuli tegelane peaks küsima päriselt (kas Ema palve ajal, kui nad paluvad Endli eest, või siis kuskil mujal...) publikult, vähemalt kümnelt inimeselt: “Kas teie usute jumalasse?” See on oluline sisse tuua, otse inimeste poole pöördudes, sest see viiks kõik saalisistujad hetkeks küsimuse juurde, et mis mina vastaksin ja ka sellele, et kas on midagi kõrgemat veel siin maailmas. See viib II vaatuseks vaatajad katarsise saavutamiseks vajalikku tunnetusruumi. Ja sinna otsa lisandub Smuuli tsitaat: “Ma ei usu jumalasse, aga usun jumalikku inimeses, eelkõige sädemega inimeses.” Mis kergendab publiku koormat ja nad saavad aru, et me ei paku ühte õiget vastust, vaid kõigil on vabadus mõelda omamoodi.

Kõne alla tuleb veel dramaturgiline lisandus, mille ka Smuul ise on välja jätanud: Kuhu on jäänud stseen Ema ja Endli vahel, kui Ema läheb laudast mune tooma? Kas nad tõesti ei rääkinud omavahel?

Puändina proovime - kas loo lõpus hakkaks tööle mõni hea kommunistlik anekdoot, kui selliseid peaks leiduma?

Muud mõtted:

Muusikas - kasutada Richard Strauss “Also sprach Zarathustra” või vähemalt sarnast motiivi.

Video - Keerlev ring sinna peale projitseerida teise nägu (Maailm) (Pluuto) või kuumaõhupall.

Video - Riigikoguliikmete pildid kujundusest läbi? (uue ebajumala teksti ajal)

Juula - Kas Juula võiks kaamera ees suitsu teha ja risti ette lüüa Ja joob ka ...?, ikkagi kõige “suurema” usuga inimene.

Kohtumine kunstnikuga:

Kunstnikuga on kohe algselt plaan, et kujundus peaks Kuressaare Teatri saalis mõjuma suursuguselt võimsalt, aga peaks olema võimalikult lihtne ja hästi käsitletav. Mõtleme loogikatele ja perspektiividele, mis teeniksid ülevat ja kannaksid endas mõistatuse ja inimesest “suurema” varjundit. Et tekiks katedraali uksest sisseastumise tunne.

Mõtted, mis kujunduse osas päevakorras olid:

- Ehitada mingi mehhanism, et saaks Smuuli tegelast lavaesise kohale tõmmata, kus saaks riigi monoloogi lugeda.
- Äkki mingid “asjad”, millega saab pinke teha? Teised tegelased saavad hoida jne.
- Vihm lõppu - peab tulema! (uduna langev peen aur)
- Kõrgendik taha horisondile - taevatrepp.
- Kas riputamise variant on elujõuline?
- Kostüümid - Keerubi peavõru (droon?) Smuuli klapid.
- Missugune tuleb EKRAAN?

Kujundus võiks kujutada stseenide vaheldumistega masinat/süsteemi/struktuuri/võimu - *force majeure'i* - mille kütkes inimesed “kodanikud” on. Jõud, mis juhivad nende igapäevaelu ja nende valikuid - süsteemi kuhu inimesed sünnivad.

Kostüüm: Kõik kogu aeg mustade hõlstidega laval?

Liikumisjuhiga arutame:

- Jumalatunnetusega seotud liikumiste võimalikke kohti ja dünaamikat, kuidas neid kujundlikult väljendada.
- Smuul võiks tantsida kogu aeg ja mingeid üksikuid teksti fragmente lausuda? Lisaks pöörlevad taldrikud, mille peal seista ja keerelda?

- Religioossed hetked võiksid väljenduda kaaluta oleku stseenideks? - Leida mingi läbivad žestid ülemeeleliste momentide väljendamiseks? Kuhu need asetada?

23.11.2021 - 24.11.2021 (**Katarsis 3; 3**)

Esimene lugemine ja tutvustus. Koosolekud.

Teemad, mis esimesel lugemisel ja arutamisel jutuks tulid:

- Kuna materjal ise on läbinisti religioosne ja tegelased räägivad väga palju usust ja mitte uskumisest, jumalast ja selle eitamisest, siis tekkisid küsimused:
  - Mis see on siis, millesse sa usud, kui sa usud Jumalasse?
  - Ja mis see on, millesse sa ei usu, kui sa ütled, et sa ei usu?
- Kuidas üldse kirjeldada seda, mida sa ei usu - ja kas üldse saab kirjeldada seda, mida sinu jaoks pole?

Arutelu lahtimõtestamiseks tööme välja ka Juhan Smuuli enda mõtted usu kohta:

“Midagi tugevat pidi neis inimestes olema ja midagi olulist aastasadade kuludes juurde tulema.”

- Mis oli ja mis tuli juurde, see huvitas ka Smuuli.
- Mis muutub inimese iseloomus, kui ta hakkab uskuma?

Inimese sõgedus (Jumala usk), seda tahaks uurida, vaadelda, et mis see on, see sõge - see sisaldab Smuuli sõnul: “Ülbust kangekaelsust, (rikkusega seotud) enesekindlust, mis ei anna head hinnangut nende mõistusele.”

- Millest nad räägivad kui nad räägivad Jumalast?
- Mis juhtub inimestega ja nende tegelastega, kui see jumalakuju ruum nende mõistuses jääb täitmata?

Dialektilised vastuolud inimeste vaadetes:

- Miks loo tegelased, ja ka inimesed elus, lähevad konflikti mingite põhimõtteliste küsimuste pärast. Ühe väikse tüli pärast ei räägita teineteisega enam elu lõpuni või üritatakse teist lausa hävitada. lihtsalt sellepärast, et ei mõisteta maailma sarnaselt ja see läheb hinge, sest kui sa ei ole meiega, siis oled sa meie vaenlane.

Smuul talus väga halvasti konflikti olukorda, ta vihkas ja kartis toore jõu avaldumisvormi inimeses. Ka ei olnud talle teadmata, kui kergesti võib eksida see, kes on varustatud võimuga.

Kas Smuulile meeldis kommunism?

- Ei tea, aga tal oli kindel soov elada paremas ja inimlikumas maailmas.
- Smuul nägi probleemi, et inimesed on kaotamas maailma kohal rippuva ohu tunnetust: Kogemuste alahindamine ja mineviku ajaloo õppetundide kiire unustamine.
- Smuuli huvitasid “Vintsid-inimesed”, inimesed, kelles elab Mozart.

Kui Lea muud usku ei leia, siis leiab ta eneseusu/enesekindluse - usu enesesse, mis saab tekkida ainult siis, kui on vahetult seotud millegi suuremaga, sest selline usk vajab mingit toetuspinda - ja meie loos Lea leiab selle.

Kõige lihtsamalt öeldes, räägib minu jaoks “Lea” näidend usu leidmisest, olgu selleks siis eneseusk, religioon või riigivõim.

Kohtumine Liikumisjuhiga:

- Relvad ja lasud.
- Suremised.
- Inimesed laval koos kujundusega kogu aeg
- Smuul laval tantsib ehk “Tantsiv Smuul”.
- Jumala tunnetuse momendid - *a’la* kaaluta olek
- Haigus ja palavik ja külmavärinad - kui jumala puudutus
- See vaikus, mis inimese kõrvus kohiseb, kui tal puudub pidepunkt, ühendust ei ole - üksildus.

Kunstnikule:

- Kuidas lahendada tegelaste nurka vaatamine kujunduse osas?

Mõte dramaturgile Smuuli lõputekstis:

- Kas peaks sisaldama ka karidele sõitu, nagu Ararati mägi vms?

PROOVIPERIOOD

Järgnevalt tuuakse väljavõtteid proovipäevikust prooviperioodi kohta ja antakse igale proovipäevale väärtused katartilisest tundmusest skaalal 1-10. Iga kuupäeva järel on sulgudes märgitud katarsise väärtus toimunud proovi kohta.

01.12.2021 (**Katarsis 1**)

Lugemine - dramaturgile küsimus:

Kas Keerubi sissetulekut ikkagi liigutada hilisemaks?

Tegelaste analüüs.

Põhiküsimus, mida arutati:

Kes ja missugune on Murdpalu Mann? Kas ta tõesti on nii hull nagu Lea temast räägib?

02.12.2021 (**Katarsis 0**)

Lugemine - teksti analüüs, tegelaste analüüs.

Näitleja, ei saa aru, kuidas Keerub saab olla Lea toas.

Keerubi tegelase kohta saame info Lea tekstist, sest Lea ütleb, et ta käib seal kogu aeg ja samuti Esko tegelane, mis tähendab, et kõik teavad, et ta on selline vigurivänt.

Tegelaste analüüsi juures tuli arutluseks Leonhard Merzin ja Ada Lundver 1965. aasta filmist "Külmale maale" ja 2006. aasta film Goya's Ghost.

Küsimused:

- Kas Ema on alati Endli poolt olnud?
- Kuidas lahendada Juhan Jurjevitši lõputekst?
- Arutame, mis mäng see kurn on ja kuidas seda mängitakse?
- Kas Lea teksti peaks kärpima?

03.12. 2021 (**Katarsis 1**)

Lugemine - teksti analüüs.

Koreograaf esimest korda proovis.

Merega piiratud mõistus! - See iseloomustab Saare inimesi üsna täpselt!

Tsiteeriti Kalju Komissarovit: "Ega teil ei olegi elus muid valikuid kui ainult sitt ja veel sitem!"

Küsimus:

- Mida Smuul selle unne ärkamise ja ärkamist unele ja unenäku ärkamisega täpselt silmas peab?

Mõni inimene on kohe NII tuim ja emotsioonitu - nagu kõvaks keedetud muna.

Muudatused:

- Juula tekst tuleb tõsta hilisemaks - vahetult enne Lea ja Endli lakastseeni.

- Lea tekst lk 15 - keskelt kärbe.
- Keerubi esimene monoloog vajab lisandust keskele või lõppu, see võiks olla tantsu ja tantsiva inimese kohta.

Proov lõpeb Beatlite looga “Fool on the hill”

04.12.2021 (**Katarsis 0**)

Arutasime kahe meesnäitlejaga nende tegelasi ja suhteid Lea tegelasse, millest põhilisemad:

- Jõulud.
- Naistest ja suhetest.
- Jumala tunnetusest.
- Hirmudest.
- Kaklustest.

Proovi kokkuvõte: Lambaid mitte ainult ei karjatata, vaid ka pügatakse.

06.12.2021 (**Katarsis 0**)

Lugemine - teksti analüüs.

- Lea ja Endli esimene stseen: Konflikt, see bravuur, millega Endel siseneb, seda peab Lea märkama. Poiss on täitsa endast väljas, et kas külapeal kuulnud jutud Lea meheleminekust vastavad tõele.
- Endel: Mis ülevalla poiss see Esko on?
- Lea esimesed repliigid suurema õhinaga.

See vaakum, mis nende vahel tekib on siis võimsam

- Keerub on korduvalt külapealt peksta saanud, sellepärast peab olema ohtlik situatsioon. (see on spekulatsioon)
- Jumalime - sõna arutamine.

Dramaturgile pakkumine:

- Juula manamise teksti liigutada - Eeva juurest - salakaubavedajate juurde.

Saalomoni laulu mõttetera, mis jääb proovis kõlama:

“Ärge eksitage ega äratage armastust enne kui see ise tahab.”

- Lk 65 on mingi segadus, mõtle välja, mis seal aetakse.

- Lk 71 Ennekõike - kindlasti on see kõike muud kui rahu.

07.12.2021 (**Katarsis 0**)

Lugemine - teksti analüüs (II vaatus)

- Keerubiga, individuaalproov. Riigi monoloogi lõppu muuta või lisada midagi juurde?
- Lk 52, lk 54, lk 60, Esko teksti võimalikud kärped, et tegelaste omavaheliste suhete intensiivsust tõsta.
- Lk 66 - Mida Lea täpselt mõtleb fraasiga: "Meie kõikide ema oli Eeva."?

Näitlejate loomingulisest mõtlemisest tekkisid naljapildid seoses Gotfried August Bürgeri lasteraamatuga "Vabahärra von Münchhausen" ja tema seiklustest.

10.12.2021 (**Katarsis 1**)

Lugemine - teksti analüüs (II vaatus)

- Kunstnikule mäрге, et ta kaardistaks uuesti ära kõik riideesemed ja rekvisiidid, mis tekstist läbi käivad.
- Nurk tekstis nii Endlil kui Eskol, see võiks markeerida Jumala tunnetust/iseenda kuristikuga kohtumist, sest nad vaatavad sinna kõige keerulisemate situatsiooni ja sisemiste otsuste eel. Nurgaks sai kaamera.
- Esko võiks olla rämedam ja toorem - kujutluses pilt, kui keegi tuleb jõuliselt ja maskuliinselt sulle ebamugavalt lähedale ja tunned tugevat alkoholilõhna.

Tuletame jälle meelde, mis situatsioon on - mis on kaaludel? - lk 59 Endli varjamise eest lastakse maha!!! - tegemist on surmahirmuga.

- Lk 65 Kaks repliiki kärpesse. Või kui neid on võimalik parandada, siis võib uuesti proovida.
- Lk 68 "Meie kõikide ema oli Eeva." - Kas see vahetada millegi normaalsema vastu? Praegu kõlab kuidagi liiga koomiliselt ja lõhub situatsiooni.

Kas Taaveti torni kujund on liiga arusaamatu? Ja seda igas mõttes? Kas peaks seda muutma?

I vaatus

- Endli ja Lea esimene stseen - Üritame tegelaste mängukraade tõsta, et oleks intensiivsem, elu jaatavam.
- Keerub - *Märkus* - võtad praegu liiga preesterliku hoiaku, aga seda pole vaja rõhutada, sest tekst annab selle info kätte, meil on vaja näha sinu suhet Leasse. Mitte paatosega, vaid entusiasmiga ja kavalusega, sest tegemist pole jutlusega, vaid sa lähed laod tõe letti.
- Lk 24 - *Märkus* - Esko Jumala osatlemine, peab veel jõulisem olema, üleemeelisem, sest sa tühistad jumala ära, meil sünnib laval Antikristus, seda on vaja! Tegemist pole naljaga.

II vaatus

- lk 48 dramaturgiga peab täpsustama, mida selle ärkamisega unenäku ikkagi silmas peetakse, sest seda versiooni esineb kogu loos vaid ühe korra.

Kuidas mängida munade küsimust, kas me vajame mingit illustratsiooni?

- Lk 54-56 Kas Esko repliike kärpida?
- Lk 65 Lakas. Endel ja Lea situatsiooni tõsidust tuleb tõsta - inimeste elud on kaalul.
- Lk 76 Keerubi Riik: Teksti lõppu vaja mingit puänti, punkti. Keerub ei tohiks nii korralikult lugeda. Peaks olema pungim ja mässumeelsem. Tegemist on vaba hingega.

Ilus tõdemus, mida kunstnik mulle meelde tuletas: “Kaks nädalat prooviperioodi algusest pole lavastajal proovides midagi teha.” (Sest nii kui nii kõik tegelevad ainult iseendaga!)

12.12. 2021 (**Katarsis 2**)

Lea ja Endli lõpustseen: Lea satub Saalomoni ilusaimast laulust hüpnosi, segadusse, pea hakkab ringi käima - sellepärast ta küsib neid totraid küsimusi, sest tal tekib kaleidoskoopiline maailmapilt kõikidest nendest kujunditest, mille Endel tema ette laiali laotab. Mõistmised ja arusaamad, millest ta seni on mööda vaadanud.

Piiblis on neli tähendust Jumala kohta:

- Jumal on vaim.
- Jumal on armastus.
- Jumal on valgus.

- Jumal on elu.

13.12.2021 (**Katarsis 2**)

Seda, mis Endel lõpustseenis teeb, seda võiks kirjeldada ka Smuuli enda sõnade kaudu: “Inimlikkuse, armastuse ja elutahte läbimurd tahtetuse, ükskõiksuse, fataalsuse ning ümbritsevasse ellu mittevaheselemise õpetusest.” (Lõpp on muidugi huvitav)

Smuul räägib läbivalt ärkamisest unele ehk usule ärkamisest:

- Lk 29 Usule uinumine ja usule ärkamine. Kas uinumine ja ärkamine sama asi?
- Lk 48 “Ma kardan ärkamist. Ärkamist unenäku.” Küsimus, kas unenägu on sama, mis uni?
- Lk 58 “Valetasin esimest korda pärast ärkamist? (Ehk pärast uinumist.)
- Lk 12 ja lk 15 Lea tekstis kärbe
- Lk 24 Küsimus, kas Esko teksti peaks veel kärpima?

Märkus - Ema vihastamine Lea peale väga hea, saab võimsust juurde panna. Aga monoloogi algus võib olla tundlikum, rohkem lohutavam, hoolivam ja mõistvam ning siis tärkab.

Ema viha lapse rumaluse vastu. “Kas sa ise enesele elu andsid, et sa seda võtta ja minema visata võid?” Otsene viide kõrgematele jõududele.

Keerub - liigub väga hästi edasi. Aga proovime veel suurema teatraalsusega - energeetiliselt laetum, energiast pakatav pahalane.

Otsime Lea ja Ema palvesse õiget tunnetust, õiget kraadi, et mõjuks usutavalt.

- Lk 63 Võimalik kärbe.
- Lk 66 Mis asja Lea seal lakas täpselt ajab?
- Lk 68 See Eeva fraas on ju puhas flirt?

Huvitav on see sõna jõud - ikka nii kaua, kui sa sõnaga ei tunnista - on asi keeruline ja segane.

- Koreograafide: Saalomoni laulus tuleb liikumist seada.
- Zarathustra tuleb helisse ka panna - *märkus* - Keerub liiga korralikult loed, palun loe lohakamalt. Ole üle sellest tekstist.

Lõpulause Keerubile ikka lahtine.

14.12.2021 (**Katarsis 1**)

Lk 48 Ema ja Lea stseenis, kas vähendada Ema teksti monoloogi siseselt?

Mida tähendab Lea jaoks uskumine Jumalasse? Kuidas ta seda lahti mõtestab?

Kas on vaja kuskil Ruudi nimi teksti sisse tuua, et kõik üheselt aru saaksid?

16.12.2021 (**Katarsis 5**)

Kogu trupp esimest korda detsembrikuus koos. Loeme ja vaatame kuhu oleme liikunud.

- Kui situatsiooni õigesti mängida, siis läheb stseen ise tööle! Psühholoogia läheb automaatselt paika.

Sotsialism on kristlus, ilma kristluseta.

Lugemine läks väga hästi ja võib öelda, et liigume õiges suunas.

Lavakujunduse maketi esitlemine. Rekvisiite ei tule, lavakujunduse detailid hakkavad kandma ka rekvisiitide funktsiooni.

27.12.2021 (**Katarsis 1**)

Juula ja Ema proov - tegelaste põhjalikum analüüs ja tulemuste rakendamine. Leidsime stseeni võtme ja tegelaste sisemised soovid ja tulemused viitavad, et liigume õiges suunas.

- Katsun edaspidi näitlejatele ülesannete andmisel kasutada ainult tegusõnu, fakte, kujutluspilte, sündmusi ja füüsilisi ülesandeid

Käivad intensiivsed läbirääkimised ja loomingulised koosolekud kunstniku, liikumisjuhi, helilooja ja videokunstnikuga.

04.01.2022 (**Katarsis 1**)

Proovid stseenide kaupa. Algul lugesime, tuletasime meelde ja lõpuks tõusime ka esimest korda püsti.

Üks näitleja oli just kaaslasest lahku läinud. Kuna see on meie looga väga tihedalt seotud, siis arutasime ka selle üle.

05.01.2022 (**Katarsis 0**)

Katsetame, kus kaamera saaks päriselt stseeni sees asetseda ja proovime läbi esimesi füüsilisi momente stseenides. Kakkused, tõukamised, ahistamised ning mõtiskleme,

kuidas saaks lavakujundust selleks kõige paremini ära kasutada. Seda on muidugi keeruline teha, kuna meil ei ole veel lavakujundust.

06.01.2022 (**Katarsis 0**)

Keerubi monoloogide ja tegelase analüüs. Arutluse alla tuleb riikide olemus, poliitika, piirangud ja kõik mis sellega seotud. Kogu vandenõuteooriate kvintessents.

Arutluse käigus arutati ka filmi “Don’t Look Up” üle.

Arutelu lõppes üsna tulise tülisarnase asjaga. Aga see on just see sama temperament, mis neid tegelasi ka käivitab. Nad seisavad oma maailmavaatelise tõe eest lõpuni välja - saagu, mis saab.

07.01.2022 (**Katarsis 0**)

Lea ja Esko stseenide emotsionaalsete kõrgpunktide otsimine. Nende läbi tunnetamine ja vastavate misantstseenide otsimine, mis toetaks tegelaste psühholoogilist arengut kõige täpsemalt.

10.01.2022 (**Katarsis 1**)

Lea ja Endli stseenide emotsionaalsete kõrgpunktide otsimine. Nende läbitunnetamine ja vastavate misantstseenide otsimine, mis toetaks tegelaste psühholoogilist arengut kõige täpsemalt.

Lea, Esko ja Endli armukolmnurga stseenid on antud materjali südameks. Seal peab mootor töötama täiel tuuridel, siis käivitub terve lugu õige temperatuuriga.

11. 01.2022 (**Katarsis 2**)

Jätkasime Endli ja Leaga sealt, kus pooleli jäime ja proovi lõpus liitus Keerub.

Keerubiga proovisime tema monolooge esimest korda koos liikumisega ja otsisime misantstseene, mis oleksid jõulised ja viitaksid lendamisele või taevastele jõududele.

Video: tegelesime arhiivikaadrite sorteerimisega ja valisime välja lõigud, mida soovime kindlasti kasutada.

14.01.2022 (**Katarsis 0**)

Proovime Lea, Esko ja Endli stseene järjekorras mängida, et aru saada, kuidas tegelaste liinid jooksevad ja kas muutused, pöörded ja misanstseenid toetavad pinge kasvu. Tuleb välja, et Lea ja Endli lõpustseen lakas on siiski erakordselt raske ja näitlejatel saab jõud otsa.

Väga tahaks juba lavakujundusega proove teha, sest proovisaali kujuteldavad misanstseenid hakkavad ennast ammendama.

15.01.2022 (**Katarsis 2**)

Juhani tegelasega individuaalproov. Tegime tema tekstides kärpeid ja muudatusi. Leidsime kõikidele tekstidele ja nende erinevatele osadele esialgsed emotsionaalsed suunad.

Liikumisjuhiga tegime esimesed harjutused. Juhani ja Keerubiga lugesime ühte täiesti uut stseeni. Mis osutus esialgu rahuldavaks. Vajab veel nokitsemist.

18.01.2022 (**Katarsis 0**)

Juula, Lea ja Ema stseenid. Otsime Juula vaelevagaduse olemust. Ja katsume Ema ja Juula pealtnäha lihtsa olustikustseenile selge rafineeritud konflikti ehitada. Tundub et saime suuna paika. Juula näitleja on väga aktiivne ja entusiastlik katsetaja.

Peame jälle meelde tuletama, et tegemist on sõjaolukorraga, inimesed surevad, iga sõna on kaalul. Sellist pinget on väga keeruline mängida ja hoida.

Helilooja ja Lea tegelasega esimene lauluproov. Laulutekstid olen valinud Villem Grünthal Ridala regivärsilistele evangeeliumi tekstidele. Proovime ka laulude helistikke veidi tõsta tertsi võrra. Salajane eesmärk, et oleks publikule mõjusam, et tekiks ülevam tunne.

19.01.2022 (**Katarsis 2**)

Lea, Juula ja Ema stseenidega teise ringi peal. Poomise stseenis hakkab juba kananahk vaikselt ihule tulema. Ema väga võimas monoloog - võiks isegi öelda, et proovisaalis oli

katarsise lõhna tunda. Juula, Ema ja Lea stseen kogub intensiivsust Juula on muutumas juba kahtlaselt ohtlikuks. See kõik annab lootust teatri imeks.

23.01.2022 (**Katarsis 1**)

Kohtume esimest korda lavakujundusega.

Nagu alati see lööb kogu asja natuke rütmist välja. Näitlejad on eriti kohkunud, kui käsin neil kõikidel stseenidesse ilmuda lauaga. Laud on üks lavakujunduse osa. See on märgiline laiendus, mis sümboliseerib, inimese hinge, usku, jumalakuju, moraalikoodeksit, seesmist vertikaalset suunda ja samas saab neid kasutada ka argiste rekvisiitidena.

Seda kõike on näitlejatele üheks õhtuks liiga palju.

Tegelesime I vaatuse esimeste stseenidega ja Juhani tekstidega ning mõõtsime tema tekstide aega, et saaks muusikat, heli ja alguse video sobival kokku monteerida.

24.01.2022 (**Katarsis 1**)

Alustame jälle I vaatuse esimeste stseenidega, sest need on terviku mõttes kõige olulisemad stseenid, kui need tööle hakkavad, siis on lootust, et terve lugu läheb õige kraadiga keema.

Leidsime väga tugevaid misanstseene Keerubi ja Lea, Esko ja Lea ning Endli ja Lea stseenidesse. Selles mõttes oli edukas proov.

25.01.2022 (**Katarsis 0**)

Misanstseenide uus otsimine, katsume teha juba leitud ja töötavad misanstseenid ruumilisemaks, mis tähendab, et kaasame liikumistesse rohkem lavakujundust ja lava sügavust.

Otsime kaamerakohta, et kus see nurk ja enesesse vaatamine võiks kõige paremini töötada.

Tegeleme näitlejate sisemiste impulsside uuesti kaardistamisega ja süvendame neid, et emotsionaalsed kaared saaksid täpsemaks ja absoluutsemaks - elukaalulisemaks.

Proovime Esko tegelasest Antikristust välja meelitada.

26.02.2022 (**Katarsis 2**)

Muutsime II vaatuses Esko ja Lea stseeni teksti.

- Endliga lauda tõstmine ja nendele usuliste tähenduste andmine lakastseenis. Katsetame, kas Endel jõuaks jumalast rääkides kaks lauda püsti tõsta.

Tundub, et napilt jõuab. Natuke harjumatu näitlejale. Aga sümbolina töötab laud väga hästi. Isegi ülihästi.

Põhiline aeg lähebki Lakastseeni ja laudadega mängimise peale, mis vahepeal näib lootusetu, aga samal ajal ülivõimas.

Mõtleme heli peale, kuidas ja kas ja kui palju seda toetada heliga?

- Leidsime väga palju töötavaid misanstseene ja liikumisi. Peame otsima suuremise žeste ja püssi laskmise helisid, mis ei oleks otsesed, vaid viitaksid ja ärataksid kujutluspildi.
- Leidsime Esko ja Lea vägistamisstseeni väga huvitava laua kujundi, mis hakkas imeliselt tööle. Saal sai katarsise lõhna täis. Üks tugevamaid märke selles lavastuses.

Proovi lõpus tekkis aga suur draama! Näitlejad ikkagi kardavad, et lauad ei tööta ja nendest ei saa keegi aru: "...ja üldse, need lihtsalt lõhuvad mängu."

Olen veendunud vastupidises. Proovi lõpp.

27.01.2022 (**Katarsis 3**)

Arutame dramaturgiga viimase stseeni olemust ja mis tekstid seal võiksid veel olla ja kuidas see lõppeda võiks.

- Esimene must läbi jalutamine. tegime kõik stseenid järjest läbi. ilma üleminekuteta.

Pole veel õiget heli ega videorežiid. Lavakujunduse muutustega oleme ka endiselt otsingutel - põhiosas muidugi lavakujundus paigas.

28.01.2022 (**Katarsis 1**)

Tehniline proov.

Viderežiil läbikäimine, üleminekute kaardistamine.

Hommikul tuli hea mõte - riputada laud õhku ja kasutada seda läbivalt videokujunduse põhielemendina.

ESIETENDUSE EELNE PERIOOD

Järgnevalt tuuakse väljavõtteid proovipäevikust esietenduse eelsest perioodist ja antakse igale proovipäevale väärtused kataritilisest tundmusest skaalal 1-10. Iga kuupäeva järel on sulgudes märgitud katarsise väärtus toimunud proovi kohta.

05.02.2022 (**Katarsis 0** (Hommik); **0** (Õhtu))

Liikumisjuhi juhtimisel üleminekud. See hõlmab endast näitlejate liikumist ja lavakujunduse positsioonide muutust stseeni vahetustel. Ühesõnaga, kes mida teeb, mida liigutab ja kuhu läheb. Tehniline liikumine võiks saada kunstiliseks vaatamänguks.

06.02.2022 (**Katarsis 0** (Hommik); **2** (Õhtu))

Vidoreži esimene põhjalik rafineeritud versioon ja küsimused, mis tekkisid:

- Kuidas teha Esko sisenemine? Mis võiks olla kaamera nurk/kraad, et oleks psühholoogiliselt täpne?
- Kui palju kaamera saab esimestes stseenides liikuda?
- Kas Juhani tegelane saab, munade küsimise ajal, kaameraga saali liikuda?

II vaatus video:

- Põhimõtteliselt tegime kõik olnu täiesti ümber, sest eelmised variandid ei töötanud.

Otsin võimalusi, kuidas video laiendaks tähendusi ja võimalikult puhtalt. Jäime sellega pooleli.

07.02.2022 (**Katarsis 2** (Hommik); **3** (Õhtu))

Alustame uuesti algusest vidorežiiga.

I vaatus

- 1) Juhani tegelane toob kaamera lavale.
- 2) Juhani võtab kaameraga maas lamava Lea nägu.

- 3) Juhan paneb kaamera enda teksti lõpuks parema seinaga juurde paika Endel peaks valmis olema ja koputuse peale keerab näo kaamerasse - lähiplaan.
- 4) Endel vaatab nurka - lähiplaan.
- 5) Koputuse ja siis Esko nägu kaamerasse - lähiplaan.
- 6) Keerub tuleb ja üritab kaamerasse piiluda.
- 7) Esko vaatab nurka - lähiplaan.
- 8) Esko enne Murdpalju Manni ülestunnistust - lähiplaan.
- 9) Juhan võtab kaamera ja liigub ära või siis imbub vasakusse portaali või liigub alles siis kui tulevad ohjad. (???)
- 10) Esko "Uhhuu Jumal, kus sa oled ...!" tekst kaamerasse vasakusse portaali - lähiplaan.
- 11) Ohjad - üldplaan.
- 12) Juula nägu enne stseeni sisenemist - lähiplaan.
- 13) Laud - üldplaan.
- 14) Endli palvetamine.

II vaatus

- 1) Kaamera taha lava keskele - Juula paneb.
- 2) Esko ilmub Keskele - lähiplaan.
- 3) Lea laulu lõpust - Juhan viib kaamera rippuva laua juurde.
- 4) Munad - lähiplaan.
- 5) Juhani istub kaldteele, kaamera on maas/põrandal, Juhan vaatab sisse ülalt alla.
- 6) Ema ja Lea stseeni ajal enne lakka, kaamera liigub rippuva laua juurde ja sinna ilmub Juula - lähiplaan.
- 7) Tähistäeva kujundus.
- 8) Ema ilmub kaamerasse - lähiplaan.
- 9) Keerub - Zarathustra päikesetõus.
- 10) Keerubi küsimus: "Esko Trahter, kas sina lasid Saare Ruudi maha? - Lähiplaan.

08.02.2022 (**Katarsis 4** (Hommik); **2** (Õhtu))

Hommikul

kell 11.00 - 12.00 I vaatus I stseen

kell 12.00 - 13.00 I vaatus II stseen

kell 13.00 - 14.30 I vaatus III stseen

kell 14.30 - 15.00 I vaatus IV stseen

Õhtul

kell 18.00 - 19.30 I vaatus V ja VI stseen

kell 19.30 - 20.30 I vaatus VII stseen

kell 20.30 - 21.00 I vaatus VII stseen

Käisime esimese vaatuse läbi koos videorežiiga.

- Tegelesime kaamera asukohast tingitud misanstseenide muutustega ja kuidas need liikumised psühholoogiliselt ära põhjendada, et nad tõstaksid stseenide intensiivsust ja laiendaksid nende emotsionaalset tähenduslikkust.

Videorežiid peab endiselt muutma.

09.02.2022 (**Katarsis 8** (Hommik); 4 (Õhtu))

Hommikul

kell 11.00 - 12.00 II vaatus II stseen

kell 12.00 - 13.00 II vaatus I - III stseen

kell 13.00 - 15.00 II vaatus V stseen Piret

Õhtul

18.00 - 19.00 II vaatus lõpp

19.00 - 20.00 II vaatus

Käisime teise vaatuse läbi koos videorežiiga.

- Tegelesime kaamera asukohast tingitud misanstseenide muutustega ja kuidas need liikumised psühholoogiliselt ära põhjendada, et nad tõstaksid stseenide intensiivsust ja laiendaksid nende emotsionaalset tähenduslikkust.
- Endli tegelane suudab lakastseenis juba peaaegu kõik vajalikud lauad ilusti püsti tõsta ja jumala tunnetuslikeks elementideks mängida.

Videoreži selgusid uued vajalikud muutused.

- Tegime teise vaatuse algusest lõpuni läbi ja tundus, et oleme õigel teel, stseenide lineaarne järjestatus liigub koherentse terviku suunas, mis töötab tulla üsna tugev ja jõuline.

Esimest korda tundsin, kuidas kananahk ihule tuli ja sündis proovi-ime.

10.02.2022 (**Katarsis 0**(Hommik); **1** (Õhtu))

Hommikul

11.00 - 14.00 Piret Krumm, Tanel - Laulud + mikrofonide logistika

14.00 - 15.00 Kõik - Laulud + üleminekud muusikaga

Õhtul

18.00 - 21.00 Hakkame algusest minema - koos muusikalise kujundusega.

- Heliloojaga käime kõik Lea laulud läbi.
- Siis kogu olemasoleva helikujunduse ja räägime sellest, mis veel puudu ja kuhu mida vaja on.

Õhtul tegelesime stseenide üleminekutega ja tundub, et lavastuse üldstruktuur koos lavakujunduse muutustega on paika saamas.

11.02. 2022 (**Katarsis 1** (Hommik); **10** (Õhtu))

11.00 - 14.00 I vaatus koos heliga - Kõik.

14.00 - 15.00 OP tuleb külla ja mängime neile midagi ette.

Õhtul

18.00 - 21.00 Jätkame sealt, kust pooleli jäi ja katsume lõpuni jõuda.

Heli täpsustub veelgi. Mingid helid ei sobi üldse, teised jälle sobivad, aga on liiga lühikesed. Osad helid on Endiselt puudu.

Viderežiit täpsustub ja teeme muudatus - (muutused on kirjutatud *kursiivis*):

- 1) Juhani tegelane toob kaamera lavale.
- 2) Juhan võtab kaameraga maas lamava Lea nägu.
- 3) Juhan paneb kaamera enda teksti lõpuks parema seinajuurde paika Endel peaks valmis olema ja koputuse peale keerab näo kaamerasse - lähiplaan.
- 4) Endel vaatab nurka - lähiplaan.
- 5) Koputuse ja siis Esko nägu kaamerasse - lähiplaan.
- 6) Keerub tuleb ja üritab kaamerasse piiluda.
- 7) Esko vaatab nurka - lähiplaan.
- 8) Esko enne Murdpalju Manni ülestunnistust - lähiplaan.
- 9) *Kaamera asukoht jääb samaks Esko "Uhhuu Jumal, kus sa oled...!" Esko hüppab tagumiste poodiumite peale Antikirstuseks - üldplaan.*
- 10) *Juhan viib kaamera laua juurde. Ohjad - üldplaan.*

- 11) *Keerubi põgenemine, keerub mängib ise kaameraga ja tema maha laskmine - lähiplaan. Kaamerapilt valgeks.*
- 12) *Ülemuste teksti juures tuleb Esko ja paneb kaamera pörandale ja vaatab seda nagu maaslamavat laipa - lähiplaanist üldplaani.*
- 13) Juula nägu enne stseeni sisenemist - lähiplaan.
- 14) Laud - üldplaan.
- 15) Endli palvetamine.

II vaatus

- 1) Kaamera taha lava keskele - Juula paneb.
- 2) Esko ilmub Keskele - lähiplaan.
- 3) *Emma viib kaamera poodiumile, justkui ukse lukustamine.*
- 4) *Juhani ei istu enam kaldteel kaamera on maas/pörandal, Juhan vaatab sisse ülalt alla.*
- 5) Emma ja Lea stseeni ajal enne lakka, kaamera liigub rippuva laua juurde ja sinna ilmub Juula - lähiplaan.
- 6) Tähistäeva kujundus.
- 7) Emma ilmub kaamerasse - lähiplaan.
- 8) Keerub - Zarathustra päikesetõus. *Siiä lisandub supernova plahvatus.*
- 9) Keerubi küsimus: "Esko Trahter, kas sina lasid Saare Ruudi maha? - Lähiplaan"
- 10) *Virmalised laulu ajal.*

12.02.2022 (**Katarsis 2** (Hommik); **6** (Õhtu)).

Esimene päevapool oli tehniline, tegime valguspilte.

Ma ei teagi, kas olen töös liiga sees või lihtsalt üliemotsionaalne, aga mul on tunne, et midagi katartilist sündis tänases läbimängus. Ma olen isegi veidi šokis, sest see kõik juhtus liiga kiiresti ja liiga äkki. Heli ei ole veel paigas valguses on tehtud ainult põhiplaanid. Videokujunduse osad elemendid on alles töös ja juba juhtus midagi väga ülevat. Kuidas see üldse võimalik on? Lavastus tervikuna, see tähendab tehniliselt ja esteetiliselt, ei oma veel täit tervikut ja mõjujõudu.

13.02.2022 (**Katarsis 3** (Hommik); **5** (Õhtu))

Tehniline proov. Näitlejad vabad.

I vaatus

- Smuuli hariduse video sahin puhtaks heliks.
- Smuuli teksti algus üleminek muusikas täpseks.
- Esimene stseen Keerubiga alguse armastuse muusika pikemaks 15 sek.
- Smuuli sisenemise heli pikemaks 15-20 sek.
- Keerubi tagaajamise heli lühemaks 10 sek.
- Taevasse tõusmise heli ei tohiks ära lõppeda ja võibolla veidi vaiksem.
- Juula ja Ema stseen kloostri muusika pikem 25 sek - ja aeglasem *fade*.
- Ema palve alla midagi hästi peent - palve taevaste jõudude poole. (Kas mingi pühalik toon või üksikud läbikäivad helid)
- Auto või muu masina heli - lühem versioon 15 sek.
- Põgenemise üleminek + kuni 3 minutit küsitluse heli, midagi, mis ehitab intiimse atmosfääri üles + 2 minutit midagi lõbusat Smuuli teemat, mis lõpetaks vaatuse ja ei laseks tujul langeda.

II vaatus

- Auto või muu masina heli - pikem variant pikkus umbes 35 sek pärast peitmise/põgenemise heli.
- Kui Ema läheb mune tooma ja Esko ja Lea jäävad kahekesi tuppa oleks vaja mingit pinget kasvu heli sujuva fadeiga umbes 10-15 sek.
- Ma läheb Endlit kutsuma - Lea palvele mingi palve heli - ideaalis sama, mis emal
- Juula ja Esko stseeni taustaks mingi toon vms, mis aitaks pinget tõsta võibolla ka aegajalt kirikukelli. (?) Esko ja Endli kohtumisele, kus nad vastastikku seisavad peaks pinget kasvama.
- Kas Lea laulu tooni saab ka kasutada juba sellest hetkest kui Lea ütleb. LEA: "Sa ei halastanud! Või ei suuda sa? Ei suuda, ei halasta, ei ei suuda! Mu jumal, mu jumal, ma olen sind maha jätnud!" ... ja võiks olla Keerubi video all ja Esko mahalaskmise all ja siis Lea alustaks lauluga?
- Viimasele stseenile Juhan ja Keerub - sama, mis esimese vaatuse lõpus.

Video

- Ohjade kaader peaks olema korralik.
- Juula kaamera hetkel on liiga vähe aega - nii helis kui pildis.
- Neid munasid videos ei ole vaja?

14.02.2022 (**Katarsis 3** (Hommik); **5** (Õhtu))

Hommik

10.00 -12.30 Tehniline.

12.30 Lea Laulud.

13.30 Keerubi monoloogid koos heli ja videoga.

14.30 Keerubi ja Juhani stseenid.

Õhtu

18.00 Läbimäng.

14.02.2022 - 18.02.2022

Hommikuti tehnilised proovid.

- Valguspiltide ruumiliseks tegemised, puuduvate helifailide loomine ja katsetamine tervikusse, viimaste videoklippide valmimine ja heliga sünkroniseerimine.

Näitlejate mängujooniste peenhäälestamine.

14.02.2022 (**Katarsis 2** (Hommik); **6** (Õhtu))

15.02.2022 (**Katarsis 3** (Hommik); **4** (Õhtu))

16.02.2022 (**Katarsis 0** (Hommik); **2** (Õhtu))

17.02.2022 (**Katarsis 3** (Hommik); **10** (Õhtu))

18.02.2022 (**Katarsis 0** (Hommik); **7** (Õhtu)) Kontrollendus

19.02.2022 (**Katarsis 5** (Hommik); **9** (Õhtu)) ESIETENDUS.

Lisa 4. Töö proovisaalis

Järgnevalt toob lavastaja välja enda loodud joonised ja valemid, illustreerimaks lihtsustatult seda, kuidas tema prooviprotsessis tegutses ja kuidas rakendas hermeneutilist ringi ja liikus selle abil katarsise suunal.

Märgistused stseenide siseselt: x - stseen, z - kujutluspilt/idee/nägemus, k - katarsis, n- arvuline määramatus, k' - tingimus, mille alusel määratakse tegeliku proovis saavutatu k väärtus, mis märgitakse väärtustega skaalal 1-10ni, (k?) - leitud katartilise elamuse väärtus skaalal numbrites 1-10ni.

Märgistused lavastuse tervikus: Y - lavastuse tervik, K - katarsise elamus lavastuse tervikus, Z - kujutluspilt lavastuse tervikust, K' - tingimus mille alusel määratakse lavastuse terviku YK väärtus.

Stseenide väärtuste leidmine prooviprotsessis:

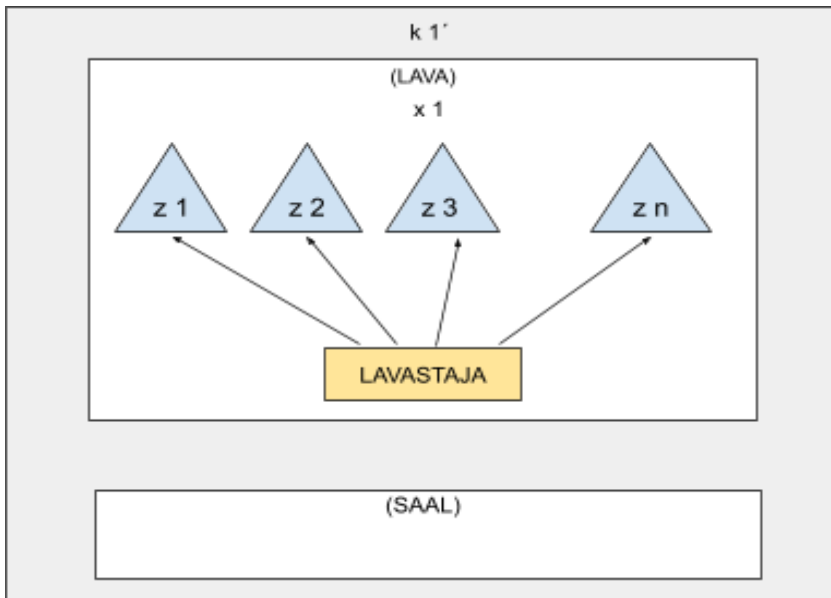
Prooviprotsessis vaadeldakse igat xn stseeni ja selle vastavaid kujutluspilte zn eraldi summana, mis asetatakse katarsise konteksti, mis tuleneb vastavalt käesolevas töös sõnastatud katarsise tingimusele k', läbi mille leitakse prooviprotsessis reaalne k väärtus kõikides stseenides.

Stseen 1 (vt joonis 4.1, joonis 4.2):

$kx_1 = (x_1 + z_1)k' = k'x_1z_1$ ehk (k?) [k - katarsise kontekstis vaatlus, x1 - esimene stseen, z1 - esimese stseeni esimene kujutluspilt, (k?) - katarsise tulemus 1-10ni vastavalt k' tingimustele $kx_1 = (x_1 + z_2)k' = k'x_1z_2$ e (k?)

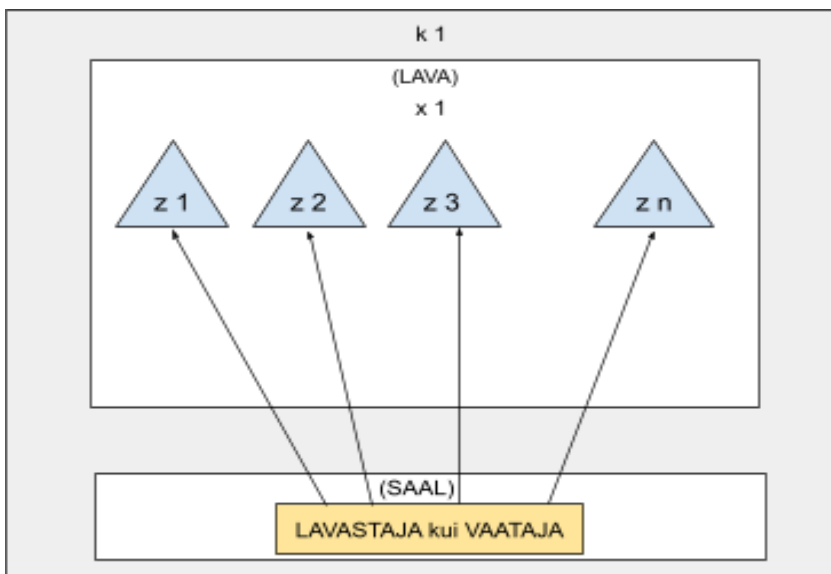
$kx_1 = (x_1 + z_3)k' = k'x_1z_3$ e (k?)

... $kx_{1n} = (x_1 + z_n)k' = k'x_1z_n$ e (k?)

Joonis 4.1. Esimese stseeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja poolt (autori koostatud)

Seejärel valib lavastaja suurima k väärtusega variandi, mida kasutab lavastus tervikus Y .

Joonis 4.2. Esimese stseeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja kui vaataja poolt (autori koostatud)

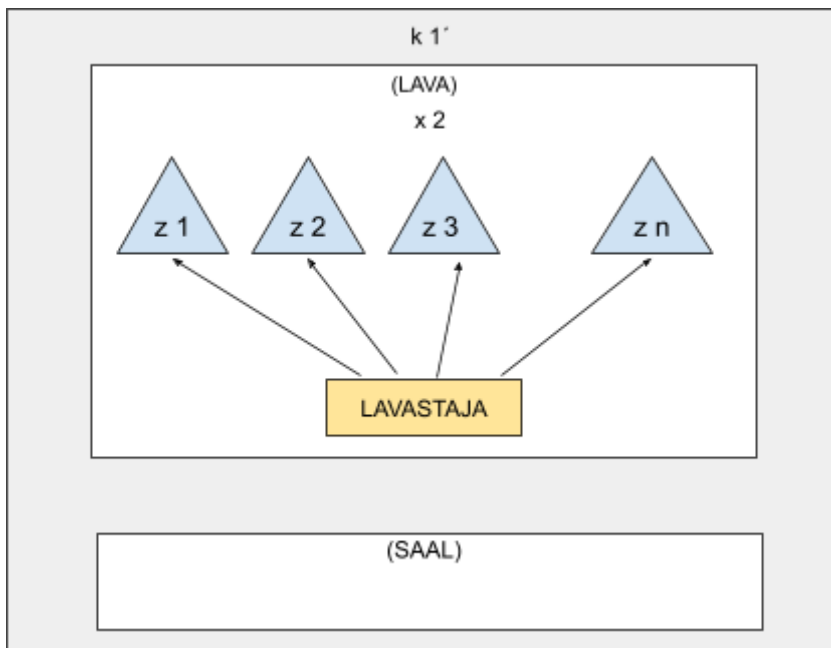
Stseen 2 (vt joonis 4.3, joonis 4.4):

$$kx_2 = (x_2 + z_1)k' = k'x_2z_1 \text{ e } (k')$$

$$kx_2 = (x_2 + z_2)k' = k'x_2z_3 \text{ e } (k?)$$

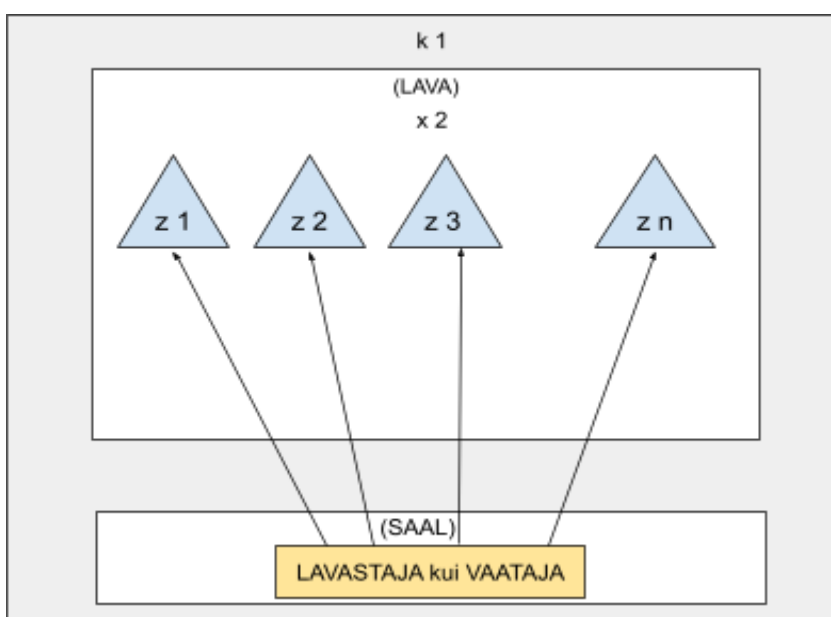
$$kx_2 = (x_2 + z_3)k' = k'x_2z_3 \text{ e } (k?)$$

$$\dots kx_{2n} = (x_2 + z_n)k' = k'x_2z_n \text{ e } (k?)$$

Joonis 4.3. Teise stseeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja poolt (autori koostatud)

Seejärel valib lavastaja suurima k väärtusega variandi, mida kasutab lavastus tervikus Y

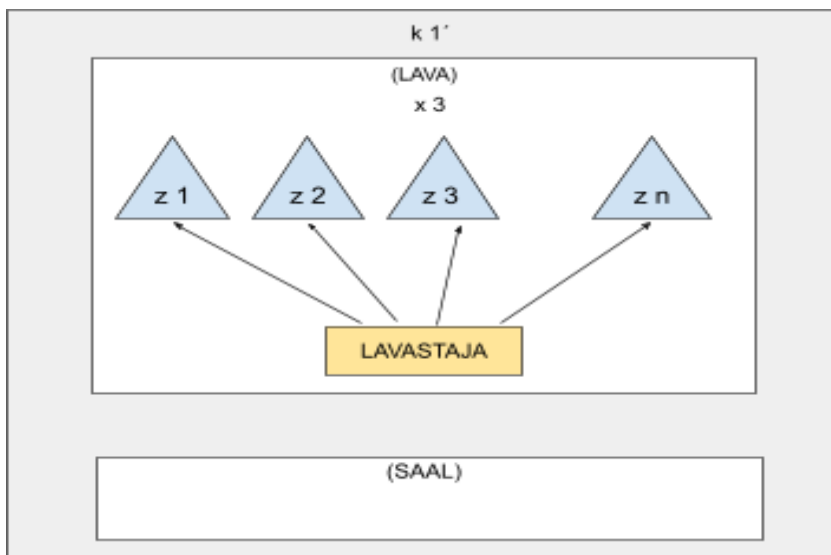

Joonis 4.4. Teise stseeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja kui vaataja poolt (autori koostatud)

Stseen 3 (vt joonis 4.5, joonis 4.6):

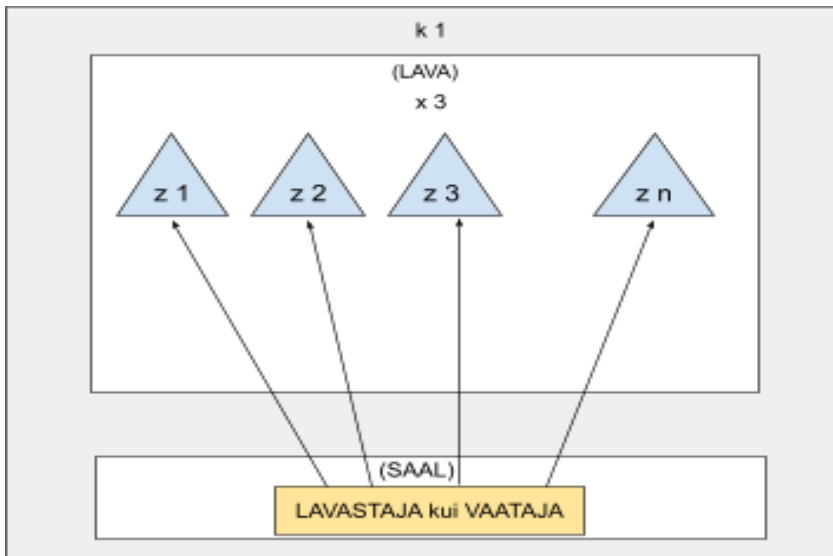
$$kx_3 = (x_3 + z_1)k' = k'x_3z_1 \text{ e (k?)}$$

$$\dots kx_{3n} = (x_3 + z_n)k' = k'x_3z_n \text{ e (k?)}$$

Joonis 4.5. Kolmanda stseeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja poolt (autori koostatud)

Seejärel valib lavastaja suurima k väärtusega variandi, mida kasutab lavastus tervikus Y

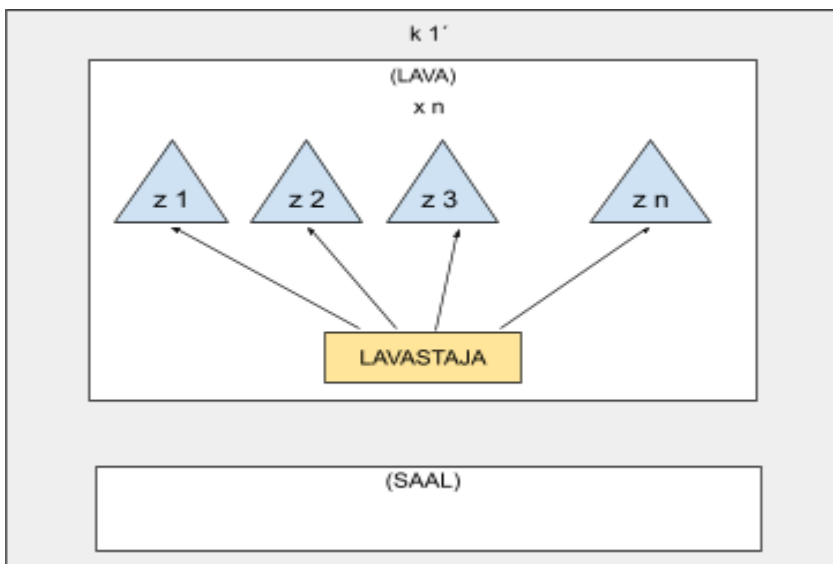

Joonis 4.6. Kolmanda steeeni vaatlus katarsise kontekstis lavastaja kui vaataja poolt (autori koostatud)

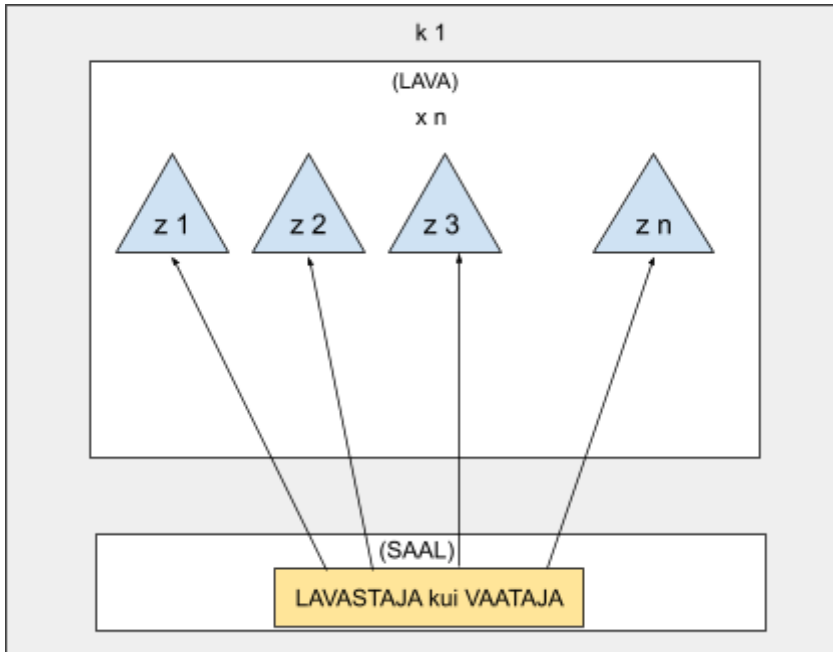
Steen n (vt joonis 4.7, 4.8):

$$kx_n = (x_n + z_1)k' = k'x_n z_1 \text{ e } k (?)$$

$$\dots kx_{nn} = (x_n + z_n)k' = kx_n z_n \text{ e } k (?)$$

Joonis 4.7. Steeni n vaatlus katarsise kontekstis lavastaja poolt (autori koostatud)

Joonis 4.8. Stseeni n vaatlus katarsise kontekstis lavastaja kui vaataja poolt (autori koostatud)

Selliselt katsetab lavastaja läbi kõik terviku osad ja leiab parimad võimalikud variandid teda rahuldava terviku suhtes. Kõikide stseenide suurimate väärtuste summana leitakse lavastuse Z kujutluspilt tervikust.

$$kx_1+kx_2+kx_3+kx_4\dots+kx_n = Z$$

Kuna käesoleva töö eesmärgiks oli leida viis, kas ja kuidas tekitada võimalikus vaatajas katarsis, siis on vajalik leida lavastuse terviku Y reaalne katarsise väärtus K ehk YK. YK väärtuse leidmiseks peame vaatlema tervikut Y ja saadud kujutluspiltide summat Z tööle püstitatud eesmärgi K' kontekstis.

$$YK = (Y+Z)K'$$

Oleme leidnud katarsise võrrandi, mida lavastust tehes rakendades, peaks vaataja, lavastaja seisukohalt vaadatuna, jõudma kõige suurema tõenäosusega võimaliku katarsiseni.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elar Vahter,

(autori nimi)

- 1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teos

(L)AVASTADES KATARSIST,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Meelis Friedenthal,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

- 2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
- 3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- 4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elar Vahter
27.04.2023